

Tuwaŋuä ämaqä hŋqu Hipru iquaunqä äqäkqe Yätamakqä kukŋuä hiŋuiqänjä iquvi

Tuwaŋuä tqeŋi, tqe äqäkqätiyä? Ne maŋŋqe. Näŋŋqä-tänjä iqua kŋuä huitanjä-huitanjä indqänätqänjä. Tuwaŋuä tä, ämaqä Kraisi Iqueqä yoqä-tänjä, iquauqä quuvqä heqiyqe ävquatämäupŋqä itqätanquwä iquau, yätamakqä vätnqä äqäkqe. Qu ävquatämäuanä-tpu imiŋuwi, ii ämaqä huizi iqua iquau mändi äkittqiyäpu, haŋä-iqä äwimiŋuwä iutanji. Qu quuvqä yänänäŋqä heqäpŋqä iwimäkätŋqe, tuwaŋuä äqäkqä iqu wäunüä naqänäŋi, Goti Iqu Jisasi Kraisi Iquesa imäkkqenqä, ätätä äqäkqe. Goti Iqueqä suqä naqä-qakuinqä ne ämänätquetŋqe, ii Kraisi Iqunänjqä.

Tuwaŋuä tä, kŋuä indqänqä naqänäŋi, hŋquaqui-hŋque nätapänä. 1) Jisasi Iqu Goti Iqueqä Ymeqä naqä-qakuä-qu ekqe. Iqu qua täu äpmeqänŋanji, Iqu haŋä-iqetä, tänjä-huŋqetä, kuapänä äyä ämamiŋqeqä. Goti Iqu iwimäkqanji, Jisasi Iqu haŋä-iqä iinjä ämeqetanji, ämaŋeu yätamakqä vqä kiŋganänjä-qu ekqe (2:10). I etanŋqetanji, Jisasi Iqu, Goti Iqueqä kukŋui hiŋuä-tqä hiŋuiqänä äpmamiŋuwä iquautä, enätqä iquautä, itanŋa

Mosisi ique-pqe, ämawqätäuqä-qu ekqe. 2) Goti Iqu-kiuä Jisasi Iquenji, Hiqäva hea ique-ique Imäkqä-qu hiätñqä atäunüä ikqe. I etanqgetañi, Jisasi Iqu Israitqä iquauqä hiqäva-imäkqä iquau, Ämawqätäuqä-qu ekqe. 3) Jisasi Iqu, Hiqäva-imäkqä-qu qäukuä yätu äpme, qäyunä eä, qokä-apäkä Iquenyqä quuvqä heqiyqanqppqä iunji, anqumä itumenä. Ga suqä Goti Ique haqeqä mamäupñqä Mosisi iqu ätätä äqäkqe, ii wäunüä naqänäñi Jisasi Iqu imäkätñqä ktqeyi.

Tuwanüä tä, qokä-apäkä iquneqä quuvqä heqiyqä yänänäqñqä inemäkätñqä iinqe, Israitqä hinuiqändqä iquautañä kuapänäñi, quuvqä yänänäqñqä eqäminuwinqä änatänä (11:1-40). Inji hanä-iqe äkitañä-äki nemeñqutiyä-qe qäyä etanji, ne neqä quuvqä heqiyqe, ne äpäkonatunquänqanqä a yänänäqñqä kiqätatunqueqä. Ne hinui, Jisasi Iquenyä äqunanä, qänaknänji Iquenyqänä itanä, hanä-iqetä, täñä-hunqetä, nemeqanqutqe, qanyä mequanä.

Goti Iqu kukñui, Iqueqä Ymeqä Iquesa änatkqenqä

¹ Ainqanji Goti Hanjuwä Iqu, Iqueqä kukñuä hui-hui hinüä-tqä iquau, neqä atqä-awäkau awä tqüäpnqe, hänaqä huita-huita ätqua äpminqe.

² Mä hea yäpakä ne äpmeñquä täunji, Iqu neñi, kukñui Iqueqä Ymeqä Iquesa änatkqe. Ymeqä Iquenji, nätmätqä eeqänä Iqueqä meninqe, Goti Iqu atäunüä ätekqe. Ga nätmätqä eeqänä äwäkawänqä-pqe, Ymeqä Iquesanä

imäkkqe. ³ Goti Iqueqä Ymeqä Tqu, we naqänänjä äunätä, Goti Iqu yoqä naqänänjä meqanji i ämänätquetqäuä. Ga Iqu Goti Iqutanji hiweeqä maetqe, kiqä Goti Iqu qeyi. Iqueqä kuknuä aanjä yänänäqñqä dutani, nätmatqä eeqänänjä yqänä wäkawätätñqä imäkätqäuä. Iqu neqä suqä quvqä du huätä ämamäutä, jänänänjä inemäkkqä wäunui qäpu imäkäqetani, Iqu Goti Haqä-yätu Äpmeñqä Iqueqä hipa ämuangisa äpmakqe. ⁴ Iinjä äpmetä, enätqä eeqäpnänjä iquau ämäwqätäutä e äpmakqe. Asä iinj, yoqä Kaniqu äwikqä iqu, yoqä enätqä iquauqä di ämäwqätäuqä änyuätkqe.

Jisasi Iqu, enätqä iquau ämäwqätäunqenqä

⁵ Hinjuiqänänji Goti Hanjuwä Iqu Iqueqä Ymeqä-queñi, “*Nqä Ymeqä Iqukiyqä, Nyi tänganji Tqä Tniqunä eqänä*”^{*} ätukqe. Ga Iqu angumä, “*Nyi Iqueqä Kaniqunä heqanğundi, Iqu Nqä Ymeqä-qu enqiyä*”[†] ätkqe. Mä enätqä iquaunqe, Iqu kuknuä iinj, äkñga ätkqäwä? Näwi aanjä aanqe. ⁶ Itanğa angumñi, Iqu Iqueqä Ymeqä Hitmqä Iqueñi, qua täunqä dowatäninqänğanqe, “*Goti Iqueqä enätqä eeqänänjä iqua, Iqueqä yoqe haqeu mamäupnuwänqä*”[‡] ätkqe.

⁷ Iwä Iqueqä enätqä iquaunqä kukñui, tii ätkqe. “*Iqu Iqueqä enätqä iquau yuñuä enqä-pa imäkätä, Iqueqä wäunñuä-wiyqä iquaunji, tä hänaqä enqä-pa imäkänä.*”[§]

^{*} **1:5** Apqä Bukä 2:7 [†] **1:5** 2 Samueli 7:14 [‡] **1:6**
Kuknuä-suqä 32:43 [§] **1:7** Apqä Bukä 104:4

8 Mä Iqueqä Ymeqä Iquenyqe, tiyi. “Si Goti Iquki, ämaqe miqä iqueqä zä-hawiu hea ique-ique pmettji. Ämaqe, Si qokä-apäkiu suqä jänänänitä mitqätanğnä hiñuä äkqänäpiyitanji, Tqä yoqä naqenqä näqñqä mapnä. 9 Si suqä jänänäninğä kiñjä äkinyätä, quvqenqä makinğä yasämä itñqä iqukiyqä. Inğä etanğqenqä, Tqä Goti Iqunä, Si yoqä naqä-tänğä hisñqä atäunğä ekikqe. Qu ämaqä hñqueqä nyuänju, olipqä eqä aowä equatepu, yoqä naqä-tänğä hetñqä imäkätqänğwä-pa, Tqä yeeqä iinğe, huizi iquauqä dunji ämawqätäuä aanğä naqänänğä hetñqä ikimäkkqe.”*

10 Ga tiñjä-pqe inä ätukqe. “Naqä Iquki, nätmatqä eeqänä änyä etanğanji, Si qua tqutä, qäukuitänji, Tqä hipaitä imäkekñji. 11 Ä nätmatqä iñğä iquaqu, qäkämä yäuä itä äpkñğqä-pa, näwinyä aanğä heqanğisi, mä Si yqänä pmettji. 12 Si iquaquini, ämuasmänğä huakmä iquwä-pa, ii itnä, qäkämä yäue huätä ätäquvepu, änyä-hänğä imäkñğuwä-pa ii iwimäktñqe. Inğe Si huitanänänğä mikutänğä itnä, ga Tqä hänğä-pmeqe, qäpuñi maeqä yäniqe.”†

13 Itanğa hiñuiqänänji Goti Hanjuwä Iqu Iqueqä Ymeqä-queñi, “Nyi Tqä mäkä-huñqä iquauñi, Tqä yukä yäpä iqı imäkäqumuatemqänğanğä, Si quamänğä di, Nyaqä hipa ämuanğisa pmayä”‡ ätukqe. Mä enätqä iquauñqe, Iqu kukñuä iinji, äkñga ätkqäwä? Näwi aanğä aanğe.

* 1:9 Apqä Bukä 45:6-7 † 1:12 Apqä Bukä 102:25-27 ‡ 1:13 Apqä Bukä 110:1

14 Enätqä iqua squäquayi? Qu dnä-qua epu, Goti Ique wäunüä-wiyqä-quayi. Iqu qunji, ämaqä qui mimäkñqä, häñä-pmeqä änyä-häñä Iquesa mapnuwänqä iquau, yätamakqä wipñqä ändowatätqäuä.

2

Kukñuä Goti Iqu anji inetmeniqa iinqe, mäwquatämäuqänqe

¹ Goti Iqueqä Ymeqä Iqu e pmetanqenqä, ne kukñuä naqä-qakuänänä qätä ae äwiyätunqwe, neqä knüä indqänqä imñi, yänänäqñqä witanquti iunä qänaknä iquatunquänänji. Mä ne kukñuinqä miqä itanä iutanji, hämänä vquatämäuqänqä. ² Kukñuä hiñuiqänä Goti Iqu neqä atqä-awäkaunji, enätqä iquauqä mañita ätuminqä ii, yänänäqñqä witanqi, ämaqä kukñuä iunji ämäwqätäupu hñgisanä iminuwä iqua, hañä-iqe quwqä suqä quvqä imäkäpiyä duta qäyunä äyä ämaminuwi. ³ Inji kukñuä naqänänä tängga ämetunqwe, Goti Hanjuwä Iqu ne qui mimäkñqä yatunquä anqumä inetmetñqä iu tuwä äwimitatqwe, ga neqä quvqenqä hañä-iqä kima meqä iunji, zä äwätanä, iuta mämwqätäuqä yanique. Goti Iqu iinä inetmeninqenqä kukñui, neqä Naqä Jisasi Iqu ganä tqanqi, ga ämaqä Iqu ii tqanqi äwikuwä iqua, “Kukñuä iinji naqä-qakuiqä” änatäpu, neyaqä quuvqä heqiyqe, yänänäqñqä nemäkkwi. ⁴ Ga Goti Iqu-pqe, nätmätqä ämaqä mimäkqänänä di huitañä-huitañä kuapänänji, ämaqeu yäunüä wimäkätä,

yänänäqñqä imäkätä, ga Dñä Änguä Ique, Iqueqä äwiñqä duta ävqäwätä, neqä quuvqä heqiyqe, yänänäqñqä nemäkkqe.

Jisasi Iqu angu inätmetñqä wäunuä imäkkqenqä

⁵ Ne qua änyä-häñi, Goti Iqu imäkkqanñi timäutñqenqä ätätqäñu. Iqu qua iu mip-nuwänqe, enätqä iquau mäqumuateqä ikqe. ⁶ Goti Iqueqä bukiunñi, ämaqä hñqu kukñuä tii ätkqä äqänä.

*“Si nenyqä kñuä indqänätqänä diñqe, ne ämaqä-quneri, squä-qune etanñikä? Ne nätmatqä hiññiqä qäyä etanñquä-qe, Si neñä di äñguänanñi, sunqä mäneyätqäninyä? ⁷ Si ne inemäkätñanña, enätqä iquauqä yäpä iqi, wänqäpu pmetunquä äyä inemäkkñi. Si ne yänä pmeqänqä naqä inemäkätñä, yoqä naqä äyä änätapñi. ⁸ Itanña ne iu miqatunquä diñqe, Si nätmatqä eeqänänñi, neyaqä yäpä iqi wiqänqä imäkekñi.”**

Kukñuä, nätmatqä eeqänänñä ämaqä-quneqä yäpä iqi wiqänqä imäkekqenqä ätqe, ii Goti Iqu huiunñi ävquatämäutä, yäpä iqi mäwiqñqä matqä iqi, oee. Inäqe täñganñi, nätmatqä eeqänänñi, ämaqeucqä yäpä iqi witanñqe, ne hiñuä mäqunquä yqänä iqa äpätqäñu. ⁹ Inäqe ne täñganñi, tii äqunäñu. Jisasi Iqu, enätqä iquauqä yäpä iqi wänqä hmbu tii äpmeqetanñi, Iqu Goti Hanjuwä Iqueqä qeqä imänqeta, ne eeqänänñä iquneqä anñi ämetä, yätamakqä neyätñqe, tmi-tmiqä-tqä naqänänñä ämetä,

* **2:8** Apqä Bukä 8:4-6

äpäkongqce. Iutani, Goti Iqu Iqueni, Naqä imäkätä yoqä naqä äwikqe. Ga ne tänğanji, Jisasi Iqu Yoqä Naqä Meqä-qu pmetangi äyä äqunänu.

¹⁰ Goti Iqu nätmätqä eeqänänjä iuqä Quatä-qu eä, eeqänänjä imäkkqe. Ga Iqu, Iqueqä ymeqä kuapänänjä qäukuä yätunqä ätuma äyätä, änguänänjä imäkäqumuatetnqä äwiñgqe. Qu qui mimäkñqä ipñqä angu itmetnqä wäunui, Jisasi Iqu imäkätñqä äwiñgqe. Ga Goti Iqu, Jisasi Ique iunqä qäyu iwimäkätñqe, Iqu Ique tmi-tmiqä-tqä qäyä metnqä hiñuinä äqunqce. Goti Iqu suqä iinji, qämä-qämä miqä, qäyunänä imäkkqe. ¹¹ Ga ämaqä, qokä-apäki Goti Iqueqänä hepnqä iwimäkqä Jisasi Iqutä, itanga qokä-apäkä, Iqu Goti Iqueqänä hepnqä iwimäkätñqä iquatä, quwqä Kaniqu naqä-hñqunäyi. Iutani, Jisasi Iqu qunqä womba miqä, ‘Nqä nyämaqäuä’ ätuätqäuä. ¹² Iqu tii ätkqe.

“Nyi Saqä Yoqe, nyämaqä iquauä awä iqisa awä tmqänä. Quwqä aquväqñqetani, nyi haqeu ämakmäutmä apqä tmqänä.”†

¹³ Iqu tiinjä-pqe inä ätkqe.

“Nyi Goti Hanjuwä Iquenyqä quuvqä eqämännga pmetmqänänjqä.”‡

Itanga anqumñi, *“Goti Hanjuwä Iqu, ymeqä ändapkqä tätä sä pmenänä”§* ätkqe.

¹⁴ Ymeqä iinjä iqua, ämaqä huiwitä, häñqetä asänänjä änyqä iquayi. Iwä Jisasi Iqu äpäkonätä,

† 2:12 Apqä Bukä 22:22 ‡ 2:13 Asayä 8:17 § 2:13 Asayä 8:18

Setänä, dnä quvqä äpäkonqeunqä yänänäqñqä ämenqä iqueni, qui imäkätñqä diñqe, Iqu Ämaqä-qu eätä, huiwitä, häneqetä asänänä Inqä-qu ekqe. ¹⁵ Iqu iinä-qu äpäkonätä, ique qui iwimäkkqe, ii ämaqä quwqä äpäkonqänqanqä qua iu äpmapu, äpäkonqenqä zä ipu, guä enqä-pa äkiqäyambu äpmenuwä iu-pqä huätä iqutäumakqä eä. ¹⁶ Jisasi Iqu iinä ikqe, ii Iqu yätamäkkqe, enätqä iquau vätñqä ma, Aprähämä iquesanä hueqä-himqä iu vätñqä ikqä äyuwä. ¹⁷ Iutanji, Iqu nätmatqä eeqänänä iunji, yänämänä maeqä, iquatä asänänä ekqe. Iinä eäqetani, Iqu quwqä hiqäva-imäkkqä iquauqä Naqä-qu äpme, Goti Iquenyqä wäunui qäyu imäkkquätñqänänji. Wäunua iinji, Iqu qokä-apäkä duñqä qeqä äwutätä, enyqä miqä kukñuä iunji qänaknä itä, ga Kiqä-kiuä hiqäva enqä-pa äwinätäqetani, Goti Iqu, ämaqeuqä suqä quvqenqä äwqä tnänä äwiñqe, huätä eeqäpnä mamäuquätñqänänji. ¹⁸ Iqu, Iqueqä-kiuäñi suqä quvqä iqänqä yamwiqä iqe, äwimeqanji tmi-tmiqä-tqe ae ämakqä-qae, qokä-apäki, suqä quvqä imäkpñqä yamwiqä iqä äwimeqäqä iquauñi, Iqu yätamäkkqä vänä.

3

Jisasi Iqu, Mosisi ique ämäwqätäuqenqä

¹ Nqä nyämaqäüä, Goti qäukuä yätu äpmenqä Iqu, he-pqä nyi-pqä Iqueqä heatunquä tääqä änatkqä eänque, Jisasi Iquenyqä kñuä äñguänä meqanqpu. Jisasi Iqueni, Goti Iqu kukñuä awä tätñqä ändowatkqä-qu eä, Goti Iquenyqä

hiqäva-imäkkä iquauqä Naqä-quvi. Ga ne Iquenyqä quuvqä eqiyqä-qune, Iqueqä yoqe awä ätuätunquä Iquvi. ² Mosisi iqu, Goti Iqueqä ämaqeugä awä iqi äpme, wäunjuänqä enyqä miqä, kuknuä iunji qäyu imäkminqä-pa, Jisasi Iqu-pqe, Goti Iqu wäunjuä imäkätñqä atäunjuä ätetä, kuknuä ätukqä dunji, enyqä miqä, Qänaknä Iqä Iquvi. ³ Ne näqñqä äyä enju. Anä qeqätqä iqueqä yoqä naqä qäyä etanqä-qe, ämaqä anä ique ämätqä iqueqä yoqe, naqänänjä eä, anä iqueqe, ämäwqätäunä. Asä ii enqä-panji, Goti Iqu Jisasi Iqueä yoqe, Mosisi iqueä iunji ämäwqätäutätñqä, naqänänjä äwikqe. ⁴ Anä ämätñgäwänqä iquau matqe, ii ämaqeyi. Mä Goti Iqu nätmätqä eeqänänjä Imäkkä Iquvi. ⁵ Mosisi iqu, Goti Hanjuwä Iqueqä anjutanä wäunjuä-wiyqä-qu eä, Goti Iqueqä ämaqeunji, wäunjuä enyqä miqä itä, nätmätqä Goti Iqu qänaknda täniqä diñqä ätuminqe. ⁶ Mä Kraisi Iqu, Goti Iqueqä Ymeqä-qu eä, Iqu qokä-apäkä iqune, Goti Iqueqä anä ämätnänquä dunji, Iqu enyqä miqä, Ämiqñqä Naqä-qu eä. Itanqa ne pemänä itanä, Naqä Iqu äñguä inemäkätñqä diñqä neqä knui yänänäqñqä ävanä, hiñjuä äqunanä äpmeunque, ne Goti Iqueqä anä äyä ämätnänju.

Goti Iqueqä ämaqe, hapä pmepnuwänqenqä

⁷ Injä dutanji, Dñä Äñguä Iqu tiinjä ätqä-panjiyi.
“Tänğanji he Goti Hanjuwä Iqueqä quväki, qätä wipñqenqä änyinji. ⁸ Heqä taqä-tawäkiqua anä avqñqä nämä äpmapu, yamwiqä änyiyäpiyänqa, qu Nyi hñgisanä

indquepu, quwqä äwqe ppinjqä inguwä-pani, he-pqe iinjä minqä pambiyä. ⁹ *Iqinj qu, Nyaqä suqä änäändiyä-tpu yamwiqä änyiyäpu, quväukuä 40 iunji, Nyi wäunjuä yänänäqñqä imäkqanqä di hinjuä äñqänminjuwi.* ¹⁰ *Iwä qu äwqä tnänä nyimäkqanqä, Nyi tii ätkqe. ‘Qu hea ique-iquerji, Nyinjä miqä ipu, huänqä qunqä imäueqä iunji mäwqä itqänä.’* ¹¹ *Iinj iutani Nyi Nqä äwqä tnänitanji, kukñuä yänänäqñqä tii ätkqe. ‘Iqua Nyaqä anä hapä pmeqä iunji matimäuqä ipnuwiqä.’*”*

¹² *Nqä nyämaqäüä, hesanä hnqu iqueqä äwqä iunda knuä quvqä ämetä, quuvqä maeqiyqä iqetani, Goti Hänä-pmeqä-tänä Ique ävquatämäuqänqe, yasämä mimbu.* ¹³ *Mä hesanä hnqu, suqä quvqeuta knuä änguä mämeqä itä, äwqä-ppinjqä inqänqe, Goti Iqueqä quväki qätä wipnuwänqä hea iqu yqänä äwätänqä-qae, he hiunji ique-ique yänänäqñqä tqäpnqä kukñuä änguinä tmbiyä.* ¹⁴ *Ne Kraisi Iquenyqä quuvqä hinjuiqä yänänäqñqä eqäkquä-pa, neqä äpäkonqä dunqä yqänä eqiyqa äwätunqe, ii ne Iqueqä näueqä iquneyi.* ¹⁵ *Goti Iqueä kukñuiunji tii äyä ätnä.*

“Tänğanji he Goti Hanjuwä Iqueqä quväki qätä wipnqenqä änyinji. Qu Nyi hngisa indquepu, quwqä äwqe ppinjqä inguwä-pani, he-pqe iinjä minqä pambiyä.”†

¹⁶ *Ämaqä, Goti Iqueä quväki qätä äwiyäpiyä-qe, Ique hngisa itquaminjuwi, tqukuayi? Ii qokä-apäkä, Mosisi iqu Isipäta ätuma äpkqä*

* **3:11** Apqä Bukä 95:7-11 † **3:15** Apqä Bukä 95:7-8

eeqänänjiyi. ¹⁷ Ga Goti Hanjuwä Iqu äwqä tnäni, quväuukuä 40 iuñi, tqukuaunqä imäkminqe? Ii qokä-apäkä suqä quvqä imäkäpu, anä avqñqä iu äpäkonquwä iquayi. ¹⁸ Itanga Goti Iqu, “Iqua Nyaqä anä hapä pmeqä iuñi matimäuqä ipnuwiqä” ätätä kukñuä yänänäqñqe, tqukuaunqä ätkqe? Iqu kukñuä iñi, ämaqä huii-huiunqä matqä, Iqueä kukñui qänaknä miqä, hñgisa iqä iunqä äyä ätkqe. ¹⁹ Inji ne hiñuä tiñä äyä äqunänju. Qu anä hapä pmeqä iuñi mäpaquvqe, quwqä quuvqä maeqiyqä iutanji.

4

¹ Goti Iqu, qokä-apäkä Iqueqä anä hapä pmeqä iu timäupnuwänqä kukñuä-guä ämäsäuekqe, yqänä äutänä. Iiñä enqä-qae, hesanä hñqu iñgisa mäpaquvqä iqänqe, neqä-neuä zä imäknätanä, yasämä minguatunqe. ² Atqä-awäka, Goti Iqueqä yätamäkqenqä kukñuä äñgui qätä äwikuwä-pa, ne-pqe kukñuä äñgui qätä inä äwikque. Ga qu quuvqä qäyunä maeqiyqä ipu, qätenä äwiminuwä iuta, yätamäkkä mäwqä ikqä eä. ³ Mä ne ämaqä Goti Iquenyqä quuvqä eqiyätunquä iqune, Iqueqä anä hapä pmeqä iu paquvanique. Ämaqä quuvqä maeqiyqä itqätanquwä iquaunqe, Goti Iqu tii ätkqe.

*“Iiñä iutanji, Nyi äwqä tnäni nyinngangi, kukñuä yänänäqñqä tii ätkqe. ‘Iqua Nyaqä anä hapä pmeqä iuñi, matimäuqä ipnuwiqä.’”**

* 4:3 Apqä Bukä 95:11

Iqu qua imäkätäqanġani, wäunui qäpunä äyä imäkmäuqe, hapä pmeqenqä kuknui inġa ätkqe. ⁴ Goti Iqueqä bukä iunġi, hiunġi 7 iquenyqe, *“Goti Iqu Iqueqä wäunüä eeqänänġi qäpu imäkäqetani, hiunġi 7 iquenġi hapä äpmakqe qä”*† ätnä. ⁵ Ga kuknuä tquenġi, haqä yätqanġi tii tqanġi äyä äqunänü. *“Iqua Nyaqä anä hapä pmeqä iunġi, matimäuqä ipnuwiqä.”*‡ ⁶ Iwä naqä-qakui tiinġi. Ämaqä hui anä inġiunġi äpaqunqä yqänä äutänä. Mä ämaqä, Goti Hanjuwä Iqueä kuknuä anġui, hiñuiqänä qätä äwikuwä iqua, qänaknä miqä hñġisanä ikuwä iutani, anä hapä pmeqä iunġi, mäpaquvqä ikuwi. ⁷ Iinä dutani, quväukuä hatnä ae äpäwqanġa, Goti Iqu, Dewiti iquesa anġi tii ätkqe.

“Tänġanġi he Goti Hanjuwä Iqueqä quväki qätä wipnwenqä änyinġi. Hiqä äwqe, ppinjä minqä pambiyä.”§

Goti Iqu, ‘tänġanġqä’ ätkqe, Iqueqä quväki qätä wipnuwänqä hea iqu, yqänä witanġi iinqä ätkqe.

⁸ Hiñuiqänänġi Josuwa iqu, ämaqe hapä pmeqäpnuwänqä ätuma uwqä-säpi, Goti Iqu qänaknġi hiunġi hapä pmeqä hñquenqä, matqä iquänänġi. ⁹ Inġi Goti Hanjuwä Iqueqä ämaqe, quwqä Sämbatqä hapä pmeqä mapnqä iqu, änä matimäuqä yqänä äpätqäuä. Ii, Goti Iqu hiunġi 7 ique hapä pmakqä enqä-paniyi. ¹⁰ Ne näqnqe, Goti Iqu Iqueqä wäunui qäpu itä, hapä äpmakqä-pa, ämaqä Goti Iqueä anä hapä pmeqä

† 4:4 Ipäqäkqä 2:2 ‡ 4:5 Apqä Bukä 95:11 § 4:7 Apqä Bukä 95:7-8

yängisa äpeyqäqä iqu, iqueqä wäunui qäpu itä, hapä pmetäniqe.

¹¹ Nesañä hñqu ämaqä hiñuiqänä hñgisanä ikuwä-pa itä, aña inñiñi mäpaquvqä iqäñqe, ne aña hapä pmeqä yäpä yängisa peyaninñquä wäunui, yänänäqñqä yatunñque. ¹² Goti Iqueqä kukñui häñä eä, wäunuä yänänäqñqä imäkänä. Iqu näpqa-hionaqä inñi-inñisa yanäqñquä enqä-panä itä, ämaquä qeqä-quuvqä hiqñqä duñqätä, yänñu ämisätäumämä yänä-gawä duñqätä huänä. Iinñä enqä-qae, iqu ämaquä kñuä indqänqetä, äwinqetä näqñqä eä, iwäsäuänä. ¹³ Nätmätqä Goti Hanjuwä Iqu imäkkqä eeqänänñä ii, Iqueä hiñuä iqinñi zä mäwiqä a ätäñgäwäqänñga, ätnänñäqi äwi. Neqä suqä imäkmitatqenñqä kukñui, Iqueqä hiñuä iqi taniqe.

Jisasi Iqu, neqä Hiqäva-imäkqä Naqä-queqä

¹⁴ Nenyänñqe, hiqäva-imäkqä iquau Miqä Hñqu, qäukuä iu äpaquvätä, Goti Hanjuwä Iqueä hiñuä iqi äpme. Iqu Jisasi, Goti Iqueqä Ymeqä Iquvi. Iwä, “Ne quuvqä Iquenyqä eqiyäunñä” ätätanä awä ätätunñquä iunñi, a yänänäqñqä qätätatunñque. ¹⁵ Suqä quvqeuñqä yamwiqä änemetñqä eeqänänñä ii, Ique qäyä ae äwimakqä-qe, Iqu suqä quvqä du miqä ikqe. Iutanñi, hiqäva-imäkqä iquauqä Naqä Tqu, ne neqä-neuänñi yänñä maqñqä iqanñqenñqä, huäqä änaumäkätñqä Iquvi. ¹⁶ Iqu iinñä pmetanñqetänñi, ne zä miqä, Goti hiññi nätapqä Iqu-tänñä qäqiqinyqä pemä itanä, uwquatunñquänänñi. Inñi ne hanñä-iqä

ämetanä, yätamäqä meqä dinqä äwa etanqu
 änaqänänqce, Iqu Iqueqä qeqä-imänqetani,
 yätamäqä neyanä.

5

¹ Hiqäva-imäqä naqä ique-iqueni, Goti
 Iqu ämaqeuqä awä iqisanji atäunüä itä,
 iquau yätamäqä vqänqä pmuatequänä. Ga
 nätmätqä qu Goti Hanjuwä Ique ‘änqiuqä’
 ätuäpu hinji vqetä, itanqa quwqä suqä quvqä
 huätä motnämäuqänqä hiqäva-qäyqetä, äma
 äwätä vqä iquvi. ² Iqu, iqueqä-kiuänji, nätmätqä
 imäqänqce, yänä-maqnqä-qu eäqä-qae, iqu,
 ämaqä änyä maqnqä epu, Goti Hanjuwä Ique
 ävämetqänjuwä iquaunji, tnänä miwitqueqä,
 qeiqinyä itquequänä. ³ Ga iqu yänä-maqnqä-qu
 eäqetani, suqä quvqä huätä mamäuqänqä
 hiqäva-qäyqce, qokä-apäkiunqätä, iqueqä-
 kiuänqätä qäsä qäyquänä. ⁴ Inji ämaqä hiqäva-
 imäqä naqä äpmeqä iqu, yoqä naqä-tänqce.
 Iqu wäunuitä, yoqä naqetänji, iqueqä äwinqä iuta
 mämeqä yänä, oee. Goti Hanjuwä Iqu, ique ganä
 tääqä tuätumeqanquti, iqu inqanä menä. Ii Goti
 Iqu, Aronä ique ätuätumetä äwikqä-panji.

⁵ Ga Kraisi Iqu-pqce inänji. Iqu, Iqueqä
 yoqce haqeu ämaenätä, hiqäva-imäqä naqä
 pmetnqce, Iqueqä-kiuä imäkngqä maetqce.
 Aanqce. Goti Iqu, Iqueqä-kiuä Jisasi Iqu wäunüä
 ii imäqänqä ätekqce. Iqu Ique ätetä, tii ätukqce.
 “Si Nqä Ymeqä Iqukiyqä. Nyi tänqanji, Tqä
 Tniqunä eqänä.”* ⁶ Ga hnqäqinji, Goti Iqu, “Si

* 5:5 Apqä Bukä 2:7

hiqäva-imäkkä hea ique-ique, Mekisetekä† iqu enqä-pa, pmettniqä”‡ ätukqe.

⁷ Jisasi Iqu, täkä ämaqä-qu qua täu äpmeqänqani, Iqu Goti Iqueqä yätamäkqenqä tääqä ätätä, yatnqä äwikqe. Goti Iqu yänänäqenqä-tänä itanqenqä, näqenqä eä etanqi, Iqu mäpäkonqä hänä pmetäniqä diŋqe, Goti Iquenyqä yäaqä tnänä ätätä, knuä kuapanä äqäkqe. Iqu mändi äkittqänätä, Goti Iqueä äwiŋqä iunä ikqetani, Goti Iqu, Iqueä tääqe qätä äwikqe. ⁸ Jisasi Iqu Goti Hanjuwä Iqueqä Ymeqä-qu eäqä-qe, Iqu tmi-tmiqä-tqä ämakqetani, suqä, Goti Iqueqä kuknuä iu qänaknä iqänqe, näqenqä ämakqe. ⁹⁻¹⁰ Iinä ikqetani, Iqueqä wäunui qäyunä imäkätŋqä ekqe. Iwä Goti Iqu Ique atäunüä itä, “Si hiqäva-imäkkä iquauqä naqe, Mekisetekä Iqu äpmenqä-panä hisŋqinyä” ätukqe. Ga Iqu qokä-apäkä, Iqueä kuknuä dunj qänaki iqä iquauŋi, quwqä suqä quvqeuta anqumä itmetä, hänä hea ique-ique iqumuateqänqä ekqe.

Ymeqä dänä mimänqä, naqä heqenqä

¹¹ Jisasi Iqu hiqäva-imäkkä naqä, Mekisetekä iqu enqä-panänqä kuknui, awä kuapanä hetatquä etanqä-qe, heqä knuä indqänqe, ätnänäqi maeqä etanqä iutani, kuknuä iqueqä quati metquetunqenqe, ämävqänqu. ¹² He Goti Hanjuwä Iqueqä kuknui qänqanä ämakuwä-qe, ämaqä huizi dunj, iinqä näqenqä äväpu, ämotqueqä qäyä etanqi, aanqä äyuwä. Ii

† 5:6 Ipäqäkkä 14:18-24; Hipru 7:1-28 ‡ 5:6 Apqä Bukä 110:4

tiinji. Goti Iqueqä kukñuä he änyänänga ämakuwä dunji, ämaqä huizi, qu henji anğumä näqñqä etapqa uwqäpnä. He ymisañä woyqä di mapñqe, änä maeqä ipu, anji yqänä änätqäñuwä ii, enqä-pañuenji. ¹³ Ämaqä, ymeqä dänjä enqä-pa, anjuä yqänä änätqäñuwä iqua, suqä anğua jänänäñinqä änyä maqñqä enä. ¹⁴ Mä ymisañä woyqe, ii ämaqä naqä ae equwä iquauqe. Ämaqä iinjä iqua, qu suqä anğuinçätä, quvqençätä iwäsäuwa äupiyitani, näqñqä qäyu ae ämakuwä iquayi.

6

Kukñuä anjuä enqä-pañä iunqä

¹ Iinjä dutani, Kraisi Iquenqä kukñui, he anjuä enqä-pa änyänänga ämakuwä dunqänä matqä, ne ämaqä naqä hiatunquä nemäkqä iunqä ätätanä, qänaki iunä iquatunque. Ne kukñuä qätä ae äwikquenqänä ätqa uwqe, ii ne anjä siyaundqä anği-anği äqutätanä, anji maqä mimäkqä iququä enqä-pañiyi. Kukñuä anjuä enqä-pa he änyänänga ämakuwi, tiyi. Suqä äpäkonqä iunqä änätma wqeñji, ävquatämäupu, Goti Iquenqä quuvqä heqiyqänqä, kukñuiyi. ² Ga huizi, suqä asñä-qñqä huitañä-huitañä iquaunqätä, ämaqeu hipa haqeqi wiyqä iunqätä, ämaqä pizqe, qua buta anği vauqenqätä, ä neqä suqä anğuinçätä, quvqençätä kimani, näweqä meqänqätä kukñuiyi. Iinjä iquaunqä kukñui, yqänä ätqa mäwqä itanä, ämaqä naqä hiatunquä nemäkqä kukñuä iunqä ätätanä, qänaki iunä iquatunque.

³ Goti Iqu ne iinji, imäkatunquä wiŋganjutqe, ne imäkanä.

Tuwä mäwqä, yänänäŋqä tqäuqenqä

⁴⁻⁶ Ämaqä hŋqua, quwqä kŋui Goti Iqueqä we-huŋqeu ätimäupu, qäukuä yätutanä hŋgi vqä di ae yamwiqä ipu, Dŋä Äŋguä Ique ae ämepu, Goti Iqueqä kukŋuä äŋguänäŋä etanqenqätä, Goti Iqueqä yänänäŋqä qänaknda ätnänäqi äti timäutŋqä iinqätä, näŋqä ae eätqänuwä iquayi. Ämaqä iquautanä hŋqua, ävquatämäupu, Goti Ique tuwä ae äwipqä eänqe, kŋuä anqumä kunmäkmbŋqe, huänqe minqä da eä. Suqä iinjä iqu, ii qu Goti Iqueqä Ymeqä Iqueni, anqumä zä-huätati äuepu, ämaqeudä hŋjuä iqi womba metŋqä imasequwä-pani. ⁷ Ämaqä iinjä iqua, qua quvqä enqä-panä iquayi. Qua äŋguä etanqi, ämaqä iu itqätanqawä iquau yätamäqä vqänqe, piyä äqiyätäqeta eqä ämetä, ymisänä äŋguä etŋqä imäkätŋqä iqueni, Goti Iqu äŋguänäŋä imäkäniqe. ⁸ Mä quae quvqä etanqi, guä yänätänitä, qätaqä quvqetanä äukatŋqe, Goti Iqu 'qui imäknänä' tqanquti, tä näniqe.

⁹ Neqä neyämaqä kiinjä änenyätŋqäuä, hanä-iqä iinjä etquque, he memeqä, Goti Iqu yätamäqä eyätä, anqumä etmeniqenqä kŋuä yänänäŋqä ämenju. ¹⁰ Goti Iqu Iwäsäudä Jänänäŋä-qu eä, hiqä wäunjuä äŋguä imäkätqänuwä iunqätä, hiqä Iquenyqä enyätŋqenqätäni, hui mimäudä Iquvi. He Iquenyqä henganqetani, qokä-apäkä Iqueqä duni, yätamäqä ävqa äpätqänuwi. ¹¹ Ne he

hŋqunä-hŋqunäŋi, suqä iini yänjä äqänäpu imäkätqänjuwä-pa, heqä quuvqä heqiyqä di, a yänänäqŋqä äqätpu, he Goti Iqu äŋguänä emäkäniŋqä kŋuä yänänäqŋqä indqambu, hiunji Iqu äteqäqä iquenqä, hiŋuä äqumbu pmetpŋqenqä änenŋi. ¹² Inji, he yänjä äqänäpiyä iutaŋi, enyqä miqä iqäpŋqe. Ga suqe, ämaqä quuvqä naqä-qakuänänjä eqiyäpu, enyqä miqä ipu, nätmätqä äŋguä, Goti Iqu iquau väniŋqä kukŋuä guä ämäsäuekqä iuŋi, ämapŋqä imäkätqänjuwä-pa, iinjä imäkqäpŋqe.

Goti Iqueqä kukŋuä guä ämäsäuekqe, a yänänäqŋqä kiqätqenqä

¹³ Hiŋuiqänänji Goti Iqu Aprähamä iqueni, kukŋuä hŋqu ätuätä, guä ämäsäuekqe. Ga ämaqä naqä Goti Ique ämäwqätäuä äpmenqe, hŋqu maeqä etaŋgi, Iqu Iqueqä-kiuänqä, “Nyi, Nqä yoqeta kukŋuä tii ätätmä eqänä”^{*} ätätä, guä ämäsäuekqe. ¹⁴ “Nyi si äŋguä ikimäkätmä, saqä taqä-tawäka, aañä kuapänä eqiyämambnuwänqä, ikimäkmqänä”[†] ätukqe. ¹⁵ Inŋata-tiŋi, Aprähamä iqu, Goti Hanjuwä Iqu iinä ätukqenqä, enyqä miqä itä hiŋuä äqänä äpmamiŋqetaŋi, nätmätqä eeqänänji qäyunänä qe ämakqe.

¹⁶ Suqä kukŋuä naqä-qakuä imäkqe, tiyi. Ämaqä, iqueqä kukŋui, ii naqä-qakuänänjä etaŋgi, ämotquetŋqä iqu, ämaqä naqä ämäwqätäunqä hŋqueqä yoqe ätätä, “Nyi kukŋui, ämaqä iqueqä yoqeta naqä-qakuä

^{*} 6:13 Ipäqäkqä 22:16 † 6:14 Ipäqäkqä 22:17

ätqänä” tänä. Huiziqua, iinjä ätätñqä iqueqä kukñui, makittqiyeqä ipu, kukñuä hui matqä ipnä. ¹⁷ Goti Iqu Iqueqä kukñuä guä ämäsäutä enqä dunqe, Iqueqä kñuä indqänqä imñi makunmäkñqä danä yänä. Inji, ämaqä Iqu guä ämäsäutä enqä di mapnuwänqä iqua, suqä iinjä iquenqä näqñqä äñguänä mapñqenqä wiñgangi, Iqu Iqueqä-kiuänqä, “*Nyi, Nqä yoqeta kukñuä tii ätätmä eqänä*”† ätätä, guä ämäsäuekqe. ¹⁸ Ga Goti Hanjuwä Iqu, Kukñuä Quanqä Änä Matqä-qu etangi, täñgani Iqueqä kukñuä hñquaqu makunmäkñqä inyiyänqä äwi. Tiinjä, kukñuä guä ämäsäuekqä iqtä, kukñuä “*Nyi, Nqä yoqeta kukñuä tii ätätmä eqänä*” ätkqä iqtä, iquaquvi. Iutani, ne ämaqä zä äwätanä, Iqu-tänjä qäqiqi äpmenquä iqune, nätmätqä meninquenqä kñuä indqänätanä, hiñuä äqunanä pmetatunquenqä, yänänäqñqä nemäkänä. ¹⁹ Ne iinjä itanä äpmenque, ii nätmätqä qätanjä-täñi, hmbi-mända a yänänäqñqä äkiqätätä, ämenä-miqä äpmenqä-pa, ga neqä hänä-pmeqä-pqe asä iinjä ämenä-miqä yätqä enqä-panä iquvi. Ga Qätanjä-tänjä Iqu, yuä naqänänä hiqäva-imäkqä anjä yäpä iñgisa imakñinñqä ique äpaquvätä, hiqñqä anjä pmua ique yäpä yänqisa ätimäunqä-panä iñyi. ²⁰ Anjä hiqñqä pmua iqueä yäpä yänqisani, Jisasi Iqu ne yätamakqä neyätñqenqä, hiñuiqä äpaqukqe. Iqu iinjä ikqe, hiqäva-imäkqä Mekisetekä iqu enqä-pa, hiqäva-imäkqä naqä hea ique-ique pmetäninñqä ätimäukqä iutayi.

† 6:17 Ipäqäkqä 22:16

7

Mekisetekä iqu, hiqäva-imäkqä iquautañä naqä äpmeñqenqä

¹ Mekisetekä iqu, anjä-himqä Salemätanjä ämiqä naqä-qu eä, ga iqu Goti Haqä Yätutanjä Iqueqä hiqäva-imäkqä iquvi.* Aprähämä iqu mäkänqä äwätä, anjä-himqä huiü ämiqä naqä iquau pizqä äpäseqañi, anämqä anqumä pätaqatanga, Mekisetekä iqu, iqutä hänaqä awä-iqu äminiyi, Goti Iqu Aprähämä ique anqä pmetñqä wimäkätñqä, tääqä ätkqe. ² Ga Mekisetekä iqueni, Aprähämä iqu nätmätqä äpäsätakqä eeqänäñi, 10 iwäsäueqäwäqe, hñqu äwikqe. Yoqä Mekiseteki, kiqä quati tiinji. “Suqä jänänänjä iu ämiqä naqä-quvqä” ätä äqonä. Nñ “Salemätanjä ämiqä naqä-quvqä” äqonänqce, kiqä quati tiyi. “Äwqä hanuä imbu pmeqä iu ämiqä naqä-quvqä” ätä äqonä. ³ Itanga iqu, kanä-käna, kaqä-kawu maeqä-quvi. Iqueqä hänä-pmeqe, äänä ipäqäkqäti, ä qäpu äänä heniqäti? Ne mañqce. Iqu Goti Iqueqä Ymeqä-qu enqä-panjä eä, hiqäva-imäkqä naqä hea ique-ique pmetäniqe.

⁴ Täukue! Neqä awä hiñuiqändqä Aprähämä iqu, nätmätqä äpäsämakqä anqänänäñi, 10 iwäsäueqäwäqe, ämaqä tqce hñqu äwikqenqä kñuä indqänänjä? Iqu ämaqä yoqä naqä-tänjä-qu äyuwä. ⁵ Lipai iqueqä hueqä-himqä iutanjä hiqäva-imäkqä wäunui ämetqäñuwä iquañqce, kukñuä-suce tiñjä ätnä äwi. “Is-raitqä iutanjä hueqä-himqä huizi, qu quwqä

* 7:1 Ipäqäkqä 14:17-20

nätmatqe, 10 iwäsäueqäupiyi, hñqu Lipai iquau vqäjqe.”† Iwä Israitqä iqua, Lipai iquauqä kuta-kunḡuka epu, ga iqua Aprähamä iqueqä ymeqä-qua etanḡqä-qae, Lipai iqua, iquauta ämotautqäjä. ⁶ Inäjqe Mekisetekä iqu, Lipai iquau-tañä-qu maetqe, iqu Aprähamä iqueqä nätmatqä iwäsäueqäukqä iutañä hñqu ämetä, Goti Iqu ique äñḡuä pmetñqä wimäkätñqä, tääqä ätkqe. Goti Iqu Aprähamä iquenji, “Nyi äñḡuä kimäkmiñeqä” ätuätä ḡuä ämäsäuekqä iunji, qäyä etanḡi, Mekisetekä iqu ii itquakqe. ⁷ Ämaqä hñqu hñquenqä, Goti Iqu ique äñḡuä pmetñqä wimäkätñqä tääqä ätqäqe, iqu ämaqä naqä, huizique ämäwqätäunqä iquvi. ⁸ Ämaqä eeqänäñji, äpäkonqä iquanänji. Inji Israitqä iqua, quwqä nätmatqä iwäsäueqäupqä iutañä hñqu ämotautqäjuwä iqua, asä e äpäkonqä iquanänji. Mä Mekisetekä, Aprähamä iqueä nätmatqä iwäsäueqäukqä iutañä hñqu ämakqä iqu, iinä ma, Goti Iqueä bukiunji, iqu häñä yqänä äpmenä ätänä. ⁹ Mä Lipai, Israitqä iquauta ämotautqäjuwä iquaunqe, ne tiinjä-pqe inä tanä. “Iqua quwqä-quwä Aprähamä iquesa, 10 iutañä hñqu, Mekisetekä ique äwikuwiqä.” ¹⁰ Ii tiinjä etanḡiyi. Mekisetekä iqu, Aprähamä iqutä ämiñḡiyänḡanji, Aprähamä iquesañä hueqä-himqä Lipai iqua, iqueqä huiwä iu yqänä witanḡuwänḡanji.

Hiqäva-qäyqä Hänjä Iqu, yäuä iquau ämäwqätäunqenqä

† 7:5 A Täuqä 18:21

¹¹ Hiñuiqänänänggañi, hiqäva-imäkkä wäunui, Lipai iquanä a äqätpu imäkätqätanquwä iutani, Israitqä iqua kukñuä-suce Mosisi iquesa ämakuwi. Inji Lipai iquauä hiqäva-imäkkä wäunui, qokä-apäki mäwaputäuqä jänänänjä hipñqä yätamäkkä mäwqä yänä. Qu iuta jänänänjä qäyunä hipñqä-säpi, Goti Iqu, ‘Hiqäva-imäkkä änyä-hänjä, Aronä iqu enqä-panjä maeqä, Mekisetekä iqu enqä-panjä hñqu, qänaknda timäuniquqe’, matqä iquäningä. ¹² Hiqäva-imäkkä suqä hññi, huiziqueqä añi meqanğa, kukñuä-suqä-pqe huätä päwqanğuti, hänjä hñqu-mända meniqe. ¹³ Ämaqä, Goti Iqu, “hiqäva-imäkkä Mekisetekä iqu enqä-panjä timäuniquqä” ätkqä iqu, hueqä-himqä Lipai iutanjä-qu maetqe, huiziutanjä-quvi. Ga hueqä-himqä iinjä iquesanjä hñqu, hiqäva-qäyqä ttawiu ätqäukqä maetqe, oee. ¹⁴ Ne näqñqä änguanänjä tii äyä eänju. Neqä Naqä Iqu, Jutä iquautanjä imängqä-qu äyuwä. Ga Mosisi iqu, ämaqä iquautanjä hñqu hiqäva-qäyqä-qu pmeniquqe, matqä ikqe.

¹⁵ Inji ‘hiqäva-imäkkä änyä-hänjä hñqu, Mekisetekä iqu enqä-panjä-qu timäuniquqä’ tqanği äwiyäunğuetani, ne näqñqä änguanänjä tiinjä hiatunğuanänji. “Iqu hiqäva-qäyqä Lipai iquauñi, ämäwqätäunqä iquvqä.” ¹⁶ Lipai iquesanjä hiqäva-qäyqä äpmeñuwi, ii hueqä-himqä iutanjä iquanä hipnuwänqä ätnä witanğqä iutayi. Mä Jisasi Iqu, hiqäva-qäyqä äpmeqäqe, ii hänjä hea ique-ique pmeqä iqueqä yänänäqñqä iutani, Iqu ii äpmeqi. ¹⁷ Goti Iqueqä

bukä iuñi, Iquenyqe, “*Si hiqäva-imäkqä hea ique-ique, Mekisetekä iqu enqä-pa, pmettniqä*”[‡] ätä äqänä.

¹⁸⁻¹⁹ Kukñuä iquesañi, ne näqñqä tiinä äyä equ. Kukñuä-suqä Goti Iqu Mosisi ique äwikqe, yänänäqñqä maeqä eä, ne mävaputäuqä jänänänjä hiatunquä yätamäkqä mäneyqä iquätñqä etanji, Goti Iqu manitä ämaitä, hänaqä aanjä äñguanänjä, kukñuä-suqä ique ämäwqätäunqä hñqu imäueqäqe. Huänqä iquesañi, ne Goti Iquenyqä qäqiqi wanä.

²⁰ Ga Jisasi Iqu hiqäva-qäyqä ätimäukqe, Iqu hinji qanyänä matimäuqä ikqe. Hiqäva-qäyqä huizi iqua, iinjä hepñqä duñqe, ämaqä hñqu, ämaqä naqä hñqueqä yoqe ätätäqeta, atäunüä miqä iminqe. ²¹ Mä Goti Iqu, Jisasi Ique hiqäva-qäyqänqä atäunüä itäqänğanji, Iqueqä yoqä dutanä atäunüä yänänäqñqä ikqe. Iqueqä bukä iuñi, tii ätänä.

*“Naqä Iqu Iqueqä yoqä duta ätätä ätkqe.
‘Si hiqäva-qäyqä hea ique-ique pmettniqä.’
Iqueqä kukñuä iinjä ätätqä duñi, tñänqä miqä
yänqiyä.”*§

²² Goti Iqu, Iqueqä yoqä dutanä atäunüä yänänäqñqä ikqetanji, ne näqñqä ti eñqu. Jisasi Iqu hea ique-ique pmetäniqetanji, kukñuä Goti Iqu änyä-hänjä ämäsäuekqe, äñguanänjä eä, kukñuä yäüä iuñi ämäwqätäuanä.

²³ Ämaqä kuapänänjä hiqäva-qäyqä äpmeqisäpiyä iqua, äpäkonäpiyä iutanji, äpakänä mäpmeqä iminüwi. ²⁴ Inäqe Jisasi

‡ 7:17 Apqä Bukä 110:4 § 7:21 Apqä Bukä 110:4

Iqu, hea ique-ique pmetäniqetäni, hiqäva-qäyqä wäunui, mäwqautämäuqä, a äpakänä äqätqa wätäniqe. ²⁵ Inji Iqu hea ique-ique iinjä äpmetä, Goti Iqu qokä-apäkä anqumä itmetnqä tääqä ätuätnqä-qae, qu Iqueä yoqeta, Goti Iquenyqä qäqiqi pätqätanquwä iunji, hänä näweqä imäkäqumuatquänä.

²⁶ Ga neji yätamäkqä neyätnä dinqe, hiqäva-imäkqä iquauqä naqe, Iqu Qäqunänji. Iqu Goti Iqueqänä äpme, suqä quvqä hui mimäkqä-qu eä, suqä quvqä hui Iqutä täka mamäkqä eä, ga suqä quvqä imäkqä iunqä qäqiqi mäpmeqä, Goti Iqu Ique qäukuä haqä yätunqä ätuma äpmuatekqe. ²⁷ Hiqäva-imäkqä iquauqä naqä huizi iqua, hiqäva hiunji ique-iqueni, suqä quvqä quwqe-ganä äqämbiyi, qänakni qokä-apäkiuqe, inqa äqäka äwätqänuwi. Injaqe Jisasi Iqu suqä iinjä maeqä-que. Iqu hiqävae, hnqunä äqiyätä, Iqueqä-kiuä Goti Ique äwiñgqe.

²⁸ Auä, tiñiyi. Kuknuä-suqä Goti Iqu Mosisi ique äwikqe, ämaqä yänänäqñqä maeqä iquauñi, hinji hiqäva-imäkqä iquauqä naqä pmapñqä atäunüä itñqe. Mä kuknuä-suqä iquesa qänakni, Goti Iqu kuknui, Iqueqä yoqä dutanä guä yänänäqñä ämäsäuetä, Iqueqä Ymeqä Ique atäunüä ikqe. Ymeqä Iqu, huiñqä äwa miqä, ne Yätamäkqä Neyqä-qu qäyunänjä eä, hea ique-ique pmetäniqe.

8

Jisasi Iqu, Hiqäva-imäkqä Naqä, qäukuä haqä yätu äpmeñqä Iquvi

¹ Kuknuä tä ätätunquä iqueqä yäni, tiinjä eä. Hiqäva-imäkqä iquauqä naqä ne ämenquä Iqu, änguä, yänänäqñqä-tänä Iquvi. Iqu, Ämiqä Naqä, qäukuä yätu äpmenqä Iqueä zä-hawä hipa ämuangisañä ique ae äpmakqe. ² Iqu hiqäva-qäyqä wäunui, hiqñqä pmua yäpä injisa, namnä anä naqä-qakuä iu itqäuä. Anä iqu, ämaqe mätqä maetqe, Goti Naqä Iqu ämätkqe.

³ Hiqäva-imäkqä iquauqä naqä iqua, qu eeqänäni nätmatqä Goti Iquenyqä tä ikapñqä isua äma ppnä. Iutanj neqä Hiqäva-imäkqä Naqä Jisasi Iqu-pqe, nätmatqä hiqäva qäyätñqe, äma pänä. ⁴ Qua täunji, hiqäva-qäyqä hñqua ae äpmapu, suqä ätnä äwiñqä-pa, qu Goti Ique hñjua-hñjua ae ävätqäñuwi. Iinjä iutanji, Iqu qua täu pmeqä-säpi, Jisasi Iqu hiqäva-qäyqä mäpmeqä iquäninji. ⁵ Qua täu hiqäva äqiyätqäñuwä iqua, quwqä wäunui, anä naqä-qakuä iu miqä, anä qäukuä yätu ämätnäñqä iqueqä wätqä enqä-pañä iu itqäñuwi. Mosisi iqu namnä anä mätätñqä itqätanğanji, Goti Iqu iquenji, “*Si qoqonä yätu äpmenänğanji, Nyi anji qäukuä yätu mätnätanği mäktquakqä-pa, hui mäwquatämäuqä, eeqänäni ii enqä-pa mätiyä*”* ätukqe. ⁶ Jisasi Iqu, Goti Iqutä, nesä, awä iqi ätqäutä, kuknuä änyä-hänjä Goti Iqu ämäsäuekqe, qäyunä timäutñqä itqäuä. Goti Iqueqä yätamäkqä, kuknuä änyä-hänjä iquesa timäutñqä ämäsäuekqe, yätamäkqä kuknuä yäuä iquesa ätimäutñqä duni ämäwqätäunä.

* **8:5** Anjumä Itmakqä 25:40

Asä inji, hiqäva-qäyqä wäunuä Jisasi Iqu tänga ämeqäqe, hiqäva-qäyqä huizi iquai, ämäwqätäuä.

⁷ Kuknuä Goti Iqu hiñuiqä ämäsäuekqä iqu, äwa miqä änguänänjä heqä-säpi, kuknuä änyä-hänjä hñqu mimäkkä iquäninji. ⁸ Mä Goti Iqu ämaqe, äwa itqätangä äqunäqe, Iqu tii ätkqe.

“Naqä Iqu, ‘Qätä nyipiyä’ ätqi. ‘Hiunji hñqueni, Nyi tiinjä imäkmniñqe. Nyi qokä-apäkä Israitqä iquatä, Jutä iquatäni, kuknuä änyä-hänjä hñqu, mäsamniqe. ⁹ Hiñuiqänä Nyi hiqä hewäkiquau Isipäta itmetmä, a ämäsquänga äpätmänga, qutä kuknuä guä ämäsäuekqe. Qu Nyaqä kuknuä iinj ävausäpu qänaknä miqanğuwänga, Nyi quñqä huäqä manunğanji, tuwä äwikqetani, kuknuä guä änyä-hänjä ämäsamqä tq, huiziqütäni asänänjä manä’ ätqi. ¹⁰ ‘Mä inğani, kuknuä Nyi qokä-apäkä Israitqä itä guä mäsamniñqe, tiñiyi. Nyi Nqä suqä eeqänänjä pñqe, quvaqä kñuä indqänqeu eätmä, ga Nqä kukñui, Nyi tuwanui, quvaqä qeqä-quuvqä iu äqiyetmä, ga Nyi quwqä Goti-qunä pmetanğundi, qu Nqä qokä-apäkä hipñqänäyi. ¹¹ Iwä inğani, ämaqä naqä iquatä, ämaqä hiñginqä iquatäni, qu eeqänänjä Nyinğä ae näqñqä epiyä-qae, ämaqä hñqu, käyamaqä kätä-kängua hñque, “Si Naqä Iquenqä näqñqä pmayä” ätuätä, mätquä da yänä. ¹² Quvaqä suqä quvqä imäkätqänuwä diñqe, qeqä ätmäkätmä, kñui anji manyiyqä yänqiyä’ ätqi.”†

† 8:12 Järämai 31:31-34

¹³ Goti Iqu kuknuä iinji ätätä, kuknuä guä änyähänjä ämäsäuekqe, ii Iqu kuknuä guä hinjuiqänä ämäsäuekqä iqu yäüä heqangi, ii imäkkqe. Nätmatqä yäüä etä, wäunjuä maeqä ii, aanqä hiätņqä itqäüä.

9

Kuknuä guä ämäsäuekqä yäüä iqueqä anjinqätä, suqenqätäyi

¹ Kuknuä guä änyänänga ämäsäuekqä iqu, suqä Goti Iqueqä yoqe haqeu mamäupņqenqätä, anjä Iqueqänqä qua täu mätpņqenqätä ätnä. ² Inji namnä anjä, hiqņqä hņquaqu-tänjä hņqu ämätkuwi. Hiqņqä hinjuiqä iqueni, hiqi-tä-tqäuqetä, hevqetä, bretqä Goti Iqueqä hinjuä iqi äwäminqetäni, iqi äwiñä. Hiqņqä iqu, ‘Goti Iqueqänäniqä’ ätmiņuwi. ³ Yuä naqänänjä, hiqņqä hņquaqu imäkätņqä imasekuwä iqueuä tuwä ingisanjä hiqņqä iqueni, ‘Aanjä näwinyä, Goti Iqueqänäniqä’ ätmiņuwi. ⁴ Hiqņqä iqueni, suakä sisnyanjä wetņqä iwamäkqä ttawä itä, kuknuä guä-mäsänqä ipņä itä, iqi äwiñinyä. Iquaquiņi, golqetä eeä ikuwi. Ipņä iqueqä yäpä imņi, golqä häkä, buayä mana hui häkä inqä itä, Aronä iqueqä yäkqä zä-hutäkņä äunğqä itä, itanga hikä tepquva Goti Iqueqä kuknuä guä-mäsänqä äqņqä itä, imä imänänjä. ⁵ Itanga ipņä iqueqä pmäukuinqe, qu “Goti Iqu ämaqeuqä suqä quvqe huätä mamäutņqä pmeqeyqä” ätmiņuwi.

Pmäukuä haqeqiñi, nätmatqä (qerupqä*) hñquaquvqä ktqe, ‘Goti Iqu naqänänjä eä, ga iqi äpmenä’ knuä mapqänqä ämotquanyä, qeeqä huqe ävayeyänğa, pmäukuä haqä yänji äpatqäyäninyä. Tängani nätmatqä iinjä iquauñqe, “Ii iñi-iñiqä” ätätmä ätqa mäwqä ymä.

⁶ Nätmatqä iinjä iqua ae äwitanğuwänğani, hiqäva-qäyqä iqua, namnä anjä iqueuä hiqñqä hiñuiqänjä iqueni, qu Goti Iquenqä wäunüä imäkäqäsätqänjuwi. ⁷ Mä hiqñqä huizi iqueni, hiqäva-imäkqä iquauqä naqä iqu, quväukuä ique-iqueni, kiqä-kiuänä, naqä-hñganä äpaquvätñqe. Iqu hiñgi qanyinä mäpaquvqä, nanuitanä häñeqä hui äma äpaquvätä, suqä quvqä iqueqenqätä, qokä-apäkä näqñqä yasämä maeqä ipu imäkätqänjuwiñqätä, Goti Ique ävätnqe. ⁸ Iwä suqä iinjä iquautanä di, Dñä Äñguä Iqu äyä ämänätquetñqe. Namnä anjä hiñuiqänjä iqutä, kiqä suqetä, yqänä mätnätanğqänğa, hänaqä Goti Iqueä anjä naqä-qakuänänjä iunqe, ätnänjä iqi äti miñqä eä. ⁹ Namnä anjä iqueqä suqä iqua, ii wätqä enqä-panä eä, ne täñğa äpmenqueuni, näqñqä nätapänä. Ämaqe, suqä iinjä iquau qänaknä imitpqä iqua, qu Goti Ique nätmatqä hñjua äväpu, hiqäva äqäyäpu, nanuätä, tä iketqänjuwä-qe, quwqä suqä-iwäsäuqä duni, “Ne Goti Iqueä hiñuä iqiñi ikikinyänjä äyä äpmenünä” knuä indqämbñqä mimäkqä

* **9:5** Qerupqä ii, Israitqä iquauqä anä-kukñuiyi. Iqua ynaunjqä huqä-tänjä eä, Goti Iqutä äpmenä iquai.

danä yänä, aanqe. ¹⁰ Suqä iqua, ymisanjä äñqänğanqä, eqä äñqänğanqä, nätmatqä huitañä-huitañä isuau asnjä-qäyqänqä iuvi. Iqua nätmatqä huiwä iqueqä duñqänä ätätqänä. Goti Iqu suqä ii, nätmatqä eeqänäñi jänä imäkäniqänğanqä yakuä äwikqe.

Kraisi Iqu, Iqueqä häñequetä, kukñuä guä ämäsäuekqä änyä-häñi, yänänäñqä imäkkqenqä

¹¹ Mä Kraisi Iqu, hiqäva-imäkqä iquauqä Naqä-qu eä, nätmatqä äñguänänjä ätimäutñqä iu Miqä-qu pmetñqä ae ätimäukqe. Iqu Goti Iqueqänqä namnä anjä äñguänänñi, hinuiqänä ämätnäminqä ique ämäwqätäunqä ique äpaqukqe. Anjä iinjä iqu, ämaqe quwqä hipaitä mätqe, qua täuñi mamätñqä eä.

¹² Anjä ique äpaquväge, Iqu meme häñequetä, bulumäka hipkä häñequetä, qäsä ämipaquvqä maetqe, Iqueqä häñeqenä, aanjä näwinyä Goti Iqueqänänjä anjä ique, naqä-hñganä ämipaquvätä, iqi näweqä äpme. Iutanji Iqu neñi, suqä quvqä duta, hea ique-ique pmeninqua ängumä mbqä äneyämakqe.

¹³ Qokä-apäkä Goti Iqueä hinuä iqinji, kiyä tmäkmbqä eäñuwi, hiqäva-qäyqä iqua, meme häñeque, ä bulumäka qokä häñeque, ä bulumäka apäkä tä ikapiyi, näwinyä tä wätakä niqiyqanğa, wätaki† äuaqupuiyi, ga qokä-apäkä du hmbunä-hmbunä pñqä-pñqä iqanquwitanji, qokä-apäki Goti Iqueä hinuä iqinji ikikinyänjä epu, Iqueqänänjä hepñqä iiyi. ¹⁴ Mä Kraisi Iqueä

† 9:13 A Täuqä 19:1-22

hänəqä di, iuñi ämäwqätäuä. Iqu suqä quvqä hui miqä näwinyä aañqä eä, Dñä Änguä Hea Ique-ique Pmeqä Iqueä yänänäqñqetani, Iqu äpäkonätä, Iqueqä-kiuä Goti Ique äwiñgqe. Ga Iqueä hänəqe, ikikinyänä inemäkqe, neyaqä huiwä dunä ma, neyaqä suqä-iwäsäuqä duñi, “Ne Goti Iqueä hiñuä iqini, ikikinyänä äyä äpmeñunä” näqñqä metuñquä inemäkänä. Iiñä dutani ne wäuñui, äpäkoñqä duñi ävämetanä, Goti hea ique-ique pmeqä Iqueqenä imäkqa uwquatuñqä.

¹⁵ Jisasi Iqu ae äpäkonäqetani, Goti Iqutä, ämaqetä, awä iqi ätqäutä, kukñuä änyähänä Goti Iqu ämäsäuekqe, qäyunä timäutñqä Imäkqä Iquvi. Auä, qokä-apäkä Goti Iqu atäuñuä ikqä iqua, nätmätqä äñguänänä Iqueqä ymeqeu, “He näweqä mapnuwänqeqä” ätukqä ii mapnuwä diñqe, quwqä suqä quvqä, qu kukñuä Goti Iqu hiñuiqänä guä ämäsäuekqe ävasäpu ikuwiuta, Jisasi Iqu añgumä itmetñqä äpäkoñqä.

¹⁶ Kukñuä guä ämäsäuekqä iinä iqua, tiinji. Ämaqä hñqu äpäkonätñqä itäqänğa, iqueqä nätmätqe, tqu-tqu meniñqenqä tuwanuiu ätätä äqäyekqä-payi. Tuwanuä ii qäyu timäutñqenqe, ämaqe, qu iqu ae äyä äpäkoñganği qumbunä. ¹⁷ Tuwanuä ii äqäyekqä iqu äpäkoñqä, iqueqä kukñuä i ätätä äqäyekqe, inğa timäunä. Iqu hänä yqänä äpmeñqe, iqueqä kukñui, iqi hiñgi äwi. ¹⁸ Iwä suqä asä iinji, kukñuä guä hiñuiqä ämäsäuekqä yänänäqñqä imäkätñqä diñqe, hänəqetanä

ätimäukqe. ¹⁹ Ii tii timäutŋqeyi. Mosisi iqu kukŋuä eeqänäŋi, kukŋuä-suqä iuta qokä-apäkiu ae ätuäqetani, iqu bulumäka hipkä häŋegetä, meme häŋegetä ämeqe, ga eqä ditä imäkäqe, hisopqä äpaitä sipsipqä a häŋesqetä ämetä, äyämeqe, bukä, kukŋuä-suqä tuwanuä qänätanŋqeutä, ämaqeutä hmbunä-hmbunä pŋqä-pŋqä ikqe. ²⁰ Iqu e imäkätä, “*Kukŋuä Goti Iqu he qänaknä ipŋqä guä ämäsäuekqe, häŋeqä tä, yänänäŋqä väŋŋeqä*”† ätukqe. ²¹ Suqä asä iinji, iqu häŋeque ämetä, namnä anä Goti Iqueqänqä ämätnänqä iutä, nätmätqä anä iu äwiŋuwä eeqänänä-pqe, pŋqä-pŋqä iqäukqe. ²² Itanŋa kukŋuä-suqä duŋi, tii ätnä äqänä. Nätmätqä aanä kuapänäŋi, Goti Iqueqä hiŋuä iqinji ikikinyänä timäutŋqe, ii häŋeqä dinäŋi qenyänji. Ga qu nanuä hui mapäsqa ipu, kiqä häŋeqä mäpäwiqä iqäqe, Goti Iqu ämaqeuqä suqä quvqe, huätä mämamäuqä yänä.

Kraisi Iqu Iqueqä-kiuä äwinyätä, ämaqeuqä suqä quvqe, huätä ämamäukqenqä

²³ Nätmätqä namnä anä iu imäknänqeqe, ii naqä-qakui qäukuä yätu imäknänqetanä kiqä ktqe imäknä. Iwä nätmätqä iinjä iqua, Goti Iqueä hiŋuä iqinji ikikinyänä hiätŋqä diŋqe, qu nanuä häŋeqenä äpŋqäyämämiŋuwi. Mä nätmätqä naqä-qakuä qäukuä yätu äwiŋqeunji, ikikinyänä hiätŋqä diŋqe, nätmätqä äŋguänäŋi, huiziu ämäwqätäunqä dutanänji. Ii Kraisi Iqueqä häŋeqeyi. ²⁴ Kraisi Iqu anji, ämaqe Goti Iqueqänqä ämätkuwä yäpä iŋgisa mäpaquvqä

† 9:20 Anŋumä Itmakqä 24:8

ikqe. Anjä iqu, naqä-qakuä iquesanä ktqä iquvi. Kraisi Iqu, Goti Iqueqä anjä qäukuä yätu äpaquvätä, ga tänğanj, yätamakqä neyätñqä Goti Iqutä qäqiqi äpme. ²⁵ Ga tiinjä-pqä inänji. Hiqäva-imäkkä naqä huizi iqua, iquauqä häneqä ma, nanuä iquautanjä ämepu, hiqñqä aanjä näwinyä Goti Iqueqänänjä iu, quväukuä ique-ique äma äpeminuwä-pa, Kraisi Iqu Iqueqä-kiuä, Goti Ique äwinyäqäsquätñqä, quväukuä ique-ique mäpaquvqä ikqe. ²⁶ Iqu änäänä äwinyäqäsqä-säpi, tmi-tmiqä-tqe, tätä kuapänä mequäni. Goti Iqu qua tqe änyä imäkänqä duta, tänğanqeyi. Mä hea yäpakä hiätñqä tänğanj, Iqu Goti Iquenj, Iqueqä-kiuä äwinyätä, suqä quvqä huätä mamäutñqä diñqe, naqä-hñganä äpkqe. ²⁷ Ämaqä eeqänänji, hñqunä äpäkoñqänqe. Iwä qänakndanji, Goti Iqu kuknuä mitätñqä iu tqäuqñqe. ²⁸ Ii enqä-pa, Kraisi Iqu, qokä-apäkä kuapänänjä iuqä suqä quvqä huätä matnämäutñqe, Goti Ique naqä-hñganä äwiñgqetanji, anğumñi, suqä quvqenqä huätä matnämäutñqä ma, ämaqe qu Iquenqä hiñuä äqumbu pmetanğuwä iu hñjä iqumu-atätñqä iunqä timäuniqe.

10

¹ Suqä Mosisi iquesa ätimäukqä iunji, nätmätqä anğua qänaknda timäuniqä diñqe, yasämä mämänätqueqä da, hiñgi qanyinä ktqä inänji. Iutanji, sugeu qänaknä ipu, hiqäva quväukuä ique-ique qäyä imäkäqäsäpiyä-qe, ämaqä Goti Iquenqä päťqätanğuwä iquaunji, kiyä mamätqä ikikinyänjä miwimäkkä danä

yänä. ² Ämaqeu ikikinyänä hepqä wimäqkä-säpi, Goti Iqueqä yoqe haqeu ämamäutqänuwä iqua, kiyä mamätqä epu, “Suqä quvqä yqänä ämenunä” kñuä mindqänqä ipu, hiqäva anji mimäqkä itqäpninji. ³⁻⁴ I etanji bulumäka qokiuqätä, meme iquauqätä häneqe, suqä quvqä huätäni, änä mämamäuqä etanqgetani, quväukuä ique-ique häneqe ämepu, hiqäva äqäyäsätqänuwä, ii qokä-apäkiuqä suqä quvqeuqä kñuä-iqä ävätñqä diñqeyi.

⁵ Iutani, Kraisi Iqu qua täunqä äquvepätäqänqani, Goti Iqueni, tii ätukqe.

*“Si qu hiqäva äqiyäpu ktappñqe, makinganji, Nyinyqä huiwi näwinyä äyä imäkeniqä. ⁶ Ga suqä, nanui watakä niqiyätñqä tä hämänä ikeqenqätä, suqä quvqä huätä mamäutñqä hiqäva-qäyqenqätäni, yeeqä miqä isnä. ⁷ Iwä tänganji, Goti Iquki, Nyi tii äktqä. Qu hinuiqänäni bukä iu, Nyinqä tuwanuä äqäyäpu ekuwä-pa, Nyi äkinqä Saqeuä qänaknä imñqä, ae sä äpqäqeqä.”**

⁸ Iqu i ätukqe, hinuiqä iqisanji, hiqäva-qäyqeuqä kukñuä-suqä iuta tii ätkqe. “Qu hiqäva äqiyäpu ktapqänqetä, nanui watakä niqiyätñqä tä hämänä ikeqenqätä, ä suqä quvqä huätä mamäutñqä hiqäva-qäyqenqätänä-pqenqe, makinganji, yeeqä miqä yqänä isñqinyä.” ⁹ Inä ätuäqetani, “Nyi äkinqä Saqeuä qänaknä imñqä, ae sä äpqäqeqä” ätukqe. Iqu iinä itä, suqä hinuiqändqä iqueni, huätä ämamäutä, änyä-hänä imäkätä ekqe.

* **10:7** Apqä Bukä 40:6-8

¹⁰ Ga Jisasi Kraisi Iqu, Goti Iqueqä äwiñqä dunä itä, Iqueqä huiwi hiqäva enqä-pa naqä-hñganä äwiñgqetani, ne qokä-apäkä Goti Iqueqänänjä heatuñquä inemäkkqe.

¹¹ Itanga hiqäva-imäkqä eeqänänjä iqua, qu hiunji ique-iqenji, Goti Iquenyqä wäunuä imäkäpu, hiqäva asiqua äqiyäpu ätqäuwa wätqätanguwä-qe, hiqäva iinjä iqua, suqä quvqe huätä mämamäuqä ipnä. ¹² Mä Kraisi Iqu, qutä asänänjä ma, suqä quvqä huätä mamäutñqä hiqäva naqä-hñganä äqäkqetani, Iqu Goti Iqueqä hipa ämuangisa äpmakqe. ¹³ Inji hipa ämuangisa äpme, ämaqä, qu Iquenyqä mäkä-huñqä iquaunji, Iqueqä yukä yäpä iqi pme-qanguwäñganqä hiñuä äqänä äpme. ¹⁴ Quami, Iqu tiinjä etangi äpmakqe. Iqu hiqäva kiuänänjä hñqu imäkätä, qokä-apäki Goti Iqueqänänjä hipñqä iwimäkätñqä iquaunji, kiyä mamätqä ikikinyänjä näweqä pmetpñqä, qäpu iwimäkkqä iutanji.

¹⁵ Kukñuä ii yänänäqñqä imäkätñqe, Dñä Äñguä Iqu-pqe, awä änatqi. Ganäñi, tiinji.

¹⁶ *“Naqä Iqu tii ätqi. Inğanji, kukñuä Nyi qutä guä mäsamniñqe, tiinji. Nyi Nqä suqä eeqänänji, quvaqä qeqä-quuvqä iu pñqä eätmä, ga Nqä kukñui, nyi tuwanji, quvaqä kñuä indqänqeu äqiyemqänä.”†*

¹⁷ Itanga añgumñi,
“Qu kukñuä-suqä ävasäpu quvqä imäkätqänuwä diñqe, kñui anji manyiyqä yänqiyä.”‡

† 10:16 Järämai 31:33 ‡ 10:17 Järämai 31:34

18 Goti Iqu, suqä quvqenqä äwqä hanuä imäknätä, huätä ae ämamäutqe, suqä quvqä huätä mamäutñqä, hiqäva anqu imäkqe, hma hetñqe.

Goti Iquenqä zä miqä, qäqiqi watunquenqä

19-20 Nyämaqäüä, yuä naqänänjä hiqñqä, ‘Aañä näwinyä Goti Iqueqänänñiqä’ ätminuwä duñqä qñqañä enänqä iqu, Jisasi Iqueqä huiwiyi. Ga huänqä hänjä-pmeqä-tänjä hñqu, ne yäpä yängisa timatunque, Iqu yuä ique äpisqiyätä, änyä-hänjä imäuekqe. Iqu Iqueqä hñqeqetä iinjä imäkqetani, ne añä hiqñqä ique yäpä yängisa peyatunque, zä miqä pemä ianä. ²¹ Itanğa ne Ämaqä Hiqäva-imäkqä Aañä Naqänänjä, Goti Iqueqä ämaqä-qune Mäneyqä-que ämenu. ²² Iwä Goti Iqueqä hiñuä iqinji, Kraisi Iqueqä hñqeqe, neyaqä qeqä-quuvqeu pñqä-pñqä neyqanqgetani, “Ne kiyä mamätquneyqä” näqñqä ämenä, ga neqä huiwi, eqä hinoqukuä maeqä itä, asñä äqänanitanji, ikikinyänjä imäkñgu. Inji huänqä änguitä, Hiqäva-imäkqä Änguä Iqutä, iinjä ae ämenqetani, ne qeqä-quuvqä imñi quanğä maeqä, aañä naqä-qakuinä änyanä, Iquenyqä quuvqä eqiyätanä, yänänäqñqä imäknanita, zä miqä itanä, Goti Iquenqä qäqiqi wanä. ²³ Ga Goti Iqu, kukñuä guä ämäsäuekqä iunä Imäkqä-quvqae, ne “Iquenyqä quuvqä eqiyätanä, änguä inemäkäninçqä hiñuä äqänanä äpmenunä” ätätanä awä ätätunquenqe, kñuä hñquaqu mindqänqä, a yänänäqñqä äqätqa wanä. ²⁴ Ne quuvqä anä eqiyätunquä hñqunä-hñqunänjä

iqune, huizi iquaunqä kiinjä neŋgaŋguti, suqä äŋguänänjä iunä itqueniŋquä diŋqe, ävauqumuatnatunquä hänaqenqä qävqä yanä. ²⁵ Iinjä itaqänŋaŋi, ämaqä hui Goti Iqueqä yoqenqä aquväqŋqeu ävquatämäutqänjuwä-pa, ne iinjä miqä, aquvä äqänätanä, yänänäqŋqä imäkŋguatunque. Hiunji Kraisi Iqueqä äpqe, qäqi päqtätanŋi hiŋuä äqumbiyitaŋi, suqä iinjä änäänä imäkquatunque.

Neqä äneŋqä iunä, suqä quvqä imäkqa äwätunquä iutaŋä kimaŋiŋqe

²⁶ Ämaqä-qunesaŋä tqu-tqu, huänqä Jisasi Iqu imäuekqenqä kukŋuä naqä-qakuinqä näqŋqä ae ämakuwitaŋi, quwqä äwiŋqä iunä suqä quvqä imäkqa äwätqänjuwi, quwqä suqä quvqe huätä mamäutŋqe, hiqäva-imäkqe, näwi aaqä eä. ²⁷ Quŋqe, tiinjä-pqe inänji. Qu zä kiinjä ipu, kukŋuä mitqänŋa, tä aajä tnänänänjä, ämaqä Goti Iqutä mäkä-huŋqä iquau tä näniqŋqeu pmepnuwänqä, hiŋuä äqämbu pmepŋqänäyi. ²⁸ Ämaqä tqu-tqu, Mosisi iqueä suqeunji ävakupqä iqua, ämaqä hŋquaquŋä-qe, hŋquaqu-hŋquenjä-qe, “Qu iinjä-iinjä imäkquwiqä” tqanŋuwänŋa, kukŋuä mitqä iqua, qunqä huäqä mäwunŋanŋqetani, qu äpäkombŋqänäyi. ²⁹ Inji he kŋui, äänä eyqi? Ämaqä, Goti Iqueqä Ymeqä Ique tuwä ävätqä iqu, kimaŋi haŋä-iqä äkisque meniqäti? Ii itqä iqu, häneqä Goti Iqueqä kukŋuä guä ämäsäuekqe, yänänäqŋqä äwikqetani, Goti Iqueqänänjä hetŋqä qäyä iwimäkkqä-qe, iqu häneqä iinjä iquenqe, nätmätqä quvqä enqä-pa

imäkätä, ga Dnã Änguä, huäqä naumäkätä, Änguä Inetqueqä Iqueni, suqä aanä quvqänäni, qäsä itquetqäuä. Iinjä itqä iutani, hanä-iqä aanä naqänänjä meniqe. ³⁰ Ne näqñqä äyã ämenju. “*Quvqenqä kimani, ii wäunjuä Nqä enqä-qae, quvqä iqanqpaqä iquauni, Nyi kima wimniqeqä*”[§] ätkqä iqu, ii Goti Iquvi. Ga tii-pqenqä näqñqä ämenju. “*Qokä-apäkä Iqueqänänjä iquauni, Naqä Iqu iwäsäunqiyä*”^{*} ätä äqänä. ³¹ Goti Hänä Hea Ique-ique Pmeqä Iqu, ämaqä hñque hanä-iqä naqänänjä vätnqä a äkiqätqe, ämaqä iinjä iqu, zä aanä kiinjä winyänä.

Enyqä miqä, yänjä äqännga uwqäpñqenqä

³² Hinjuiqänänjä, he Goti Iqueqä we-hunqenqä näqñqä ämepiyänqani, qu hanä-iqä kuapänänjä hetapqanquwä iuta tmi-tmiqä-tqe ämepiyä-qe, yänänäqñqä ätqäuminjuwinqä kñuä meqanqpu. ³³ Hñqani, ämaqeucä hinjuä iqi ämaetqätäpu, kukñuä quvqä etäpu, äyã etquetqänjuwi. Hñqani, ämaqä hanä-iqä ii metqätanquwä iquauni, he qutä anä äyã itqänjuwi. ³⁴ Ga guä pmeqä anju pmetanquwä iquaunqe, he huäqä eunqanqi, änguä äyã itquetqänjuwi. Itanqa qu heyaqä yquayä nätmatqä qua täu metauqanquwänqani, heqä nätmatqä änguanänjä qäukuä yätu hea ique-ique yqänä witanqenqä, näqñqä epiyä-qae, he iinjä qundqändqä miqä, yeeqänä äyã itqänjuwi.

³⁵ Heqä suqä iinjä itqänjuwä iquaunqä kñuä ämapiyi, zä miqä pemä ipu, quuvqä yänänäqñqä

§ 10:30 Kukñuä-suqä 32:35 * 10:30 Kukñuä-suqä 32:36

ycänä heqiyqäpñqe. Iñä itqänuwitanä kimanj, Goti Iqu kuapänä etapäniñqe. ³⁶ Ii tiinji. He Goti Iqueqä äwiñqä dunä ipu, nätmatqä änguänänjä Iqu ätkqe mapnuwänqenqe, enyqä miqä, yänjä äqännga uwqäpñqe. ³⁷ Ii tii äqänänqä-payi.

“Äpakänä ma!† Ämaqä äpätñqä iqu, äpakä miqä äpäñqiyä. ³⁸ Nyqä ämaqä jänänänjä iqu, quuvqä eqiyätäqetani, häñä pmenqiyä. Ga iqu pemä miqä itä, iqueqä quuvqä heqiyqä mändi imännga-imännga päwiqanqutqe, Nyi iquenyqe yeeqä miqä danä ymä.”‡

³⁹ Ne ämaqä pemä miqä itanä, quuvqä heqiyqä mändi imännga äpäwitä, qui imäknatunquä-qune ma, aanqe. Ne quuvqe, häñä-pmeqä meniñquä, eqiyqa uwquatunquä iquneyi.

11

Ämaqä hinuiqändqä iuqä Goti Iquenqä quuvqä heqiyqenqä

¹ Quuvqä heqiyqe, ii tiinji. Ne nätmatqä änguänänjä Goti Iquesa meniñquä hinuä äqänänä äpmenju. Nätmatqä iinjä iqu, naqä-qakuä witanqenqä näqñqä ämenque, ii ne Goti Iquenyqä quuvqä eqiyätunqetayi. Auä, nätmatqä ne hinuä mäqunquä enquä diñqe, quuvqä eqiyätanä iuta näqñqä ämequ. ² Ämaqä hinuiqändqä iqua, Goti Iquenyqä quuvqä iinjä eqäminuwä iutani, Iqu qunqe, “Ämaqä jänänänjä-quayqä” ätkqe.

† 10:37 Asayä 26:20 ‡ 10:38 Hapakukä 2:3-4

³ Qäukuitä, quäetä, Goti Iqu Iqueqä kukñuä tqañqä duta ekiyinqä näqñqe, ne quuvqä eqiyätanä iuta ämetqäñu. Iwä Iqu nätmätqä ne hiñuä äqunäñque ämetä, qäukuitä, quäetä, iuta imäkkqe, hmanji.

⁴ Epo* iqu, Goti Iquenyqä hiqäva äqäkqe, äñguänänjä eä, Kenä iqueä ämäwqätäukqe, ii iqu quuvqä eqäkqä iutayi. Ga iutanji, Goti Iqu, nätmätqä Epo iqu hiqäva äqiyätä äwikqe, yeeqä imetä, “Iqu ämaqä jänänänjä-queyqä” ätätä ämänätqueqi. Itanğa Epo iqu ae äpäkoñqä-qe, ne iqueqä quuvqä eqämiñqenqä tqañgi äwiyätunqwe, ii iqu, iqueqä manitä kukñuä yqänä änatätñqä-payi.

⁵ Goti Iqu, Inokä† iqueqä huiwä qäsä mapäkoñqä yätñqä diñqe, qäukuä yätunqä ätuma ekqäqe, ii iqu Goti Iquenyqä quuvqä eqäkqä iutayi. Goti Iqu itmakqetanji, Inokä iqueqä huiwiñqä qävqä ikipiyä-qe, mämäqumueqä da ikuwi. Goti Iqueqä bukä iunji, “Goti Iqu ique änyä mitmeqänğanji, Inokä iqu, Goti Ique yeeqä iwimäkmiñqeqä” ätä äqänä.

⁶ Mä ämaqä Goti Iquenyqä quuvqä maeqiyqä ipiyä ii, qu Goti Ique yeeqä mäwimäkqä ipnä. Ämaqä Goti Iquenyqä qäqi pññqä äwinyätñqä ii, qu Goti Iqu äpmeñqenqä kñuä yänänäqñqä indqänäpu, ga “Ämaqä qu Iquenyqä näqñqä mapñqä itqätanğuwä iquauñji, Iqu kimani, äñguä väniqeqä” kñuä yänänäqñqä ämepu, ga Iquenyqä quuvqä heqäpñqe.

* **11:4** Ipäqäkqä 4:1-5 † **11:5** Ipäqäkqä 5:21-24

7 Goti Iqu Noa† iqueni, “Hañä-iqä naqänänjä qänğanä hinuä mäquñquä iminjä di kimenñqiyä” tquanğa, Noa iqu Goti Ique yäpä iqi ävätä, imbqua qui mimäkñqä hññä pmapñqä diñqe, yimba hñqu imäkkqe. Iqu iinjä imäkkqe, ii iqu Goti Iquenqä quuvqä eqäkqä iutayi. Iqueqä quuvqä heqiyqä iutani, qokä-apäkä qua täutanjuqä suqä quvqe, ätnänjä iqi äti ämaekqäqe. Ga tiinjä-pqeyi. Goti Iqu, qokä-apäkä Iquenyqä quuvqä eqiyätqänuwä eeqänänjä iquau itqueqä-pa, Noa iquenyqe, “ämaqä jänänänjä-queqä” ätminqe.

8 Goti Iqu Aprähamä§ iqueni, “Si qua, ‘tqeä’ äktätmä äktapmqä iqä dunqä, uvä” ätuätä tääqä tuätumeqanğanı, Aprähamä iqu Goti Ique qätä äwiyätä, äkiu ti wätñqe, änyä maññqä eäqä-qe, quuvqenä eqiyätä äuminqe. 9 Ga iqu äwäqe, qua Goti Iqu, ‘Tqä ktapmnıqeä’ ätuätä, kukñuä guä ämäsäuekqeu, anjä-himqä huitanänänjä-qu imänä äpmaminqe. Iqu iinjä äpmaminqe, ii iqu Goti Iquenqä quuvqä eqäkqä iutayi. Itanğa iqini, iqunä ma, Aisakä, Jekopä iquaqu-pqe, qu ämaqä, Goti Iqu kukñuä asä ii guä ämäsäuekqä iqua, namnä anjä ämätepu, iu yakuinä äpmaminjuwi. 10 Ii tiinjä etanğiyi. Aprähamä iqu, anjä-himqä yänänäqñqä hñğanqä, Goti Iqunä imäkätñqä kñuä ämetä, ämätkqä iu äpakänä pmeninqä quuvqä eqiyätä, hinuä äqänä äpmaminqe.

11 Sera* ii qokitqä ae ekqä-qe, ii Goti Iquenqe, “Iqueqä kukñuä guä ämäsäuekqeu Imäkqä-queqä” kñuä indqänätä, quuvqä eqäkqe.

† 11:7 Ipäqäkqä 6:13-22 § 11:8 Ipäqäkqä 12:1-4 * 11:11 Ipäqäkqä 17:9; 18:11-14

Iinjä ikqetani, Goti Iqu iwimäkqanji, ii äwqä ekqe. ¹² Iinjä etanji, qoyanä äpäkonätñqä iminjä hñquesani, kaqä-kawäka kuapanä eqiyamanjuwi. Qu hiinjä-qätäqueqä qäukuä yätunätä, hikä weä eqä manju äwinjã-pa, a matäuqänänjä, aanjä kuapanänjä hepnuwi.

¹³ Ämaqä injä ii, Goti Iquenqä quuvqä yqänä eqiyäpiyä-qe, eeqänä äpäkonjuwi. Goti Iqu qunji, nätmatqä äñguänänjä dinä vqänqä kuknuä guä ämäsäuekqe, qu qua täu yqänä äpmapiyänjanji, mämeqä danä ikuwi. Qu kinä tämä ätqäupu, nätmatqä inji kinä yämä witanji hinjuä äqunjuwä iutanä, yeeqä ikuwi. Ga qu womba miqä ipu, “Ne qua täunji, ämaqä anjä-himqä huitanjä-qune eanä, yakuinä pmetunquä iquneyqä” ätukuwi. ¹⁴ Ne ämaqä kuknuä injä tqanjä äwiyaqetani, näqñqä tiinjä metunque. Qu anjä näweqä pmetpnuwä iunqä kñuä indqännga äwätqänäuä. ¹⁵ Qu quwqä qua yäuä äväma äpkuwä iunqä kñuä yqänä ämeqä-säpi, qu iunqä anjumä uwqäpninjä. ¹⁶ Ga injä ma, qu anjä äñguänänjä, yäuä ique ämäwqätäutangqä hñque meqänqä, kñuä yänänäqñqä indqänätqänäuä. Ii qäukuä yätunä iqueyi. Ga Goti Iqu, qunqä anjä-himqä näwinyänjä ae ämätäwiyqä etanqgetani, tiinji. Qu Iquenqe, ‘Neqä Goti Iqukiyqä’ tquä dinqe, Iqu womba miqä danä yänqiyä-qe, näqñqä ämetqänju.

¹⁷⁻¹⁸ Goti Iqu Aprähamä† iqueni, “Tqä taqä-tawäka kuapanänji, Aisakä iquesanä

† 11:17-18 Ipäqäkqä 22:1-10

heqiyämambnuwiqä” ätuätä, kukñuä guä ämäsäuekqe. Iinjä etanji Goti Iqu Aprähamä ique yamwiqä vqanğa, Aprähamä iqu Iquenqä quuvqä eqiyätä, iqueqä ymeqä Aisakä ique hiqäva imäkmätä äwikqe. Auä, ämaqä, Goti Iqu kukñuä guä ämuäsäuekqä iqu, iqueqä ymeqä kiqä-kiuänänjä ique hiqäva imäkmätä itä, kñuä yänänäqñqä tii ämaminqe. ¹⁹ “Goti Iqu, ämaqä ae äpäkonğuwä ii, anğumä ävauqumuatätñqä Yänänäqñqä-tänjä Iquvqä.” Iwä kukñuä ktqä iutanä, “Aprähamä iqu Aisakä iqueni, äpäkonğqä duta anğumä itmakqeqä” tätunqe.

²⁰ Aisakä† iqu Goti Iquenyqä quuvqä eqiyätäqetani, iqu Jekopä iquenqätä, Iso iquenqätäni, Goti Iqu inğueqi anğua pmanyiyänqä iwimäkätñqä tääqä ätukqe.

²¹ Jekopä§ iqu-pqe, Goti Iquenyqä quuvqä eqiyätäqetani, tiinjä ikqe. Iqu äpäkonätñqä, Josepä iqueqä ymeqä iquaquini, Goti Iqu anğuanänjä pmayänqä iwimäkätñqä tääqä ätkqe. Ga iqueqä yäkqe, yqänä esänä, qonjä äwoktauqe, Goti Iqueqä yoqe, haqeqä ämamäukqe.*

²² Josepät† iqu Goti Iquenyqä quuvqä eqiyätäqetani, Israitqä iquesanjä kaqä-kawäka Isipä äväma ppnuwänqä ätuätä, “Nqä yänä-yawi, inğa qäsä äma uwqäpñqä” ätuätäqetani, äpäkonğqe.

† **11:20** Ipäqäqä 27:27-29 § **11:21** Ipäqäqä 48:1-20

* **11:21** Ipäqäqä 47:31 † **11:22** Ipäqäqä 50:24-25

23 Mosisi† iqueqä kânai ique änyuäqe, iyaqu ymeqä iqueni qeqätqä äqunäsinyä, qua Isipä iu miqä naqä iqu ätkqenqä zä miqä, qanüä hñquaqu-hñque zä maqñqä ämimiñiyi. Iyaqu iinjä ämimiñiyi, Goti Iquenyqä quuvqä eqiyäsinyä iutayi.

24 Itanga Mosisi§ iqu naqä-qu ae eäqe, iqu Goti Iquenyqä quuvqä eqiyätä, “Ämaqä naqä qua iu miqä iqueqä meqiyqä ymeqä-queqä” tqüä diñqe, “Oeyqä” ätkqe. 25 Iqu yeeqä inqe, suqä quvqeuta hñganqä iqa mäwqä, wänqäpu iqä iunqe, “qäyä hiätñqe qä” ätätä, qu Goti Iqueqä ämaqä qui imäkmiñuwä-pa, iquenä-pqe qui imäkpnuwänqä diñqä atäunüä inqge. 26 Iqu, Goti Iqu kima äñguänäñi väniqenqä hiñuä äqänä äpmeqetani, “Ämaqä Goti Iqu atäunüä ikqä iqueä yoqä dunqä womba ämeqe, ii Isipätanä mbqä yquayä aanä hävemnäqñqä dunji ämäwqätäunä” knüä ämakqe. 27 Iqu Goti Iquenyqä quuvqä eqiyätäqetani, ämaqä naqä Isipä iu miqä iqueä äwqä tnäñinqä zä miqä, qua iqueni ävämakqe. Ne Goti Iqueni hiñuä mäqunquä itunquä-qe, Mosisi iqu Ique hiñuä äqunätä iminqä enqä-panä-qu yänä äqänätä iinjä iminqe. 28 Enätqä ymeqä hitmqä iquau päsqä iqu, Israitqä iquau qui miwimäkqä yätñqä diñqe, Mosisi* iqu, Goti Iquenyqä quuvqä eqiyätä, “Sipsipqä äpäsäpu häneqe, anä huä äyqä iu eeä ipiyä” ätuätä, hiunji naqä ‘Pasopauä’ äqonänqe, inğa ipäqäkqe.

† 11:23 Anjumä Itmakqä 2:2-3 § 11:24 Anjumä Itmakqä 2:11-15 * 11:28 Anjumä Itmakqä 12:21-30

29 Israitqä† iqua Goti Iquenyqä quuvqä eqiyäpiyä iutani, eqä-pnjä ‘hänesqäuä’ äqonänqä iqueni, qua-ye enqä-panä iu äkäkuwi. Itanga Isipä iqua asä iu äkenä-tpu iqanquwänqa, eqä änyuäpätäkqe.

30 Israitqä‡ iqua anä-himqä Jerikonji, hiunji 7 qanä koquvqanquwänqa, kiqä täknji qua iqi äpäknqge, ii Goti Iquenyqä quuvqä heqiyqä iutayi.

31 Leopä§ mbqä metnqä huiwä yanä vqä ii, ämaqä hinuä tämaqä iqä iquaqui, yeeqä itmetä yätamakä äwikqetani, qokä-apäkä Goti Iqueä kuknui hnqisanä iqetäni, qui anä mimäknqä danä ikqe, ii Goti Iquenyqä quuvqä eqäminqä iutanänji.

32 Nyi ‘iinjqä’ ätätmä tuwanui yqänä äqäka uwqämñqäta? Nyi kuknui Giriyonä* iquenyqä, Barakä† iquenyqä, Samsonä‡ iquenyqä, ä Jepta§ iquenyqä, nq Dewiti iquenyqä, Samueli iquenyqä, itanga hinuä-tqä iquauñqä, tmqä diñqe, hea homä iqanqi, änä maeqä iqi. 33 Goti Iquenyqä quuvqä heqiyqä iutani, ämaqä iquautanä hnqqua, qu ämaqä miqä kuapänänjä iuqä mäkä-iqä iquauñi, ämäwqätäuminuwi. Hnqqua, suqä quvqe jänä imäkminuwi. Hnqqua, nätmätqä Goti Iqu, “Etapmqänä” ätukqeunä ämaminuwi. Hnqqua, laiynqä iqua manä mayauqä ipnqä imäkminuwi. 34 Itanga hnqqua, tä hänaqä

† 11:29 Anqumä Itmakqä 14:21-30 ‡ 11:30 Josuwa 6:15-20

§ 11:31 Josuwa 2:8-13; 6:25 * 11:32 Naqä-qua 6:11-8:35

† 11:32 Naqä-qua 4:6-5:31 ‡ 11:32 Naqä-qua 13:24-16:21

§ 11:32 Naqä-qua 11:1-12:7

naqänäni equmuäkminuwi. Hnqua, mäkä-hunqä iquauqä hionaqeuni äwimasiyäpiyâ iuta mapäkonqä iminuwi. Hnqua, yänänäqñqä maeqä epiyâ-qe, qänakni yänänäqñqä ämaminuwi. Hnqua, mäkä iqänqe, näqñqä ämaminuwi. Ä hnqua, mäkä-iqä qua huiziutanjä iquauni, angi upñqä ändowäkatminuwi. ³⁵ Ga apäkä hnqua, käyâmaqä ae äpäkonäpu, anğumä hñjä vauqanğuwä iquau, angi itmaminuwi.

Injaqe ämaqä hnquauni, quwqä himä-wiunqä iqua, guâ äkiqiyäuepu, “He Goti Iquenqä tuwâ äwiyqäpi, ne heñi evqatäwatatanqueqä” tquanğuwänğa, qu, “Ne äpäkonätanä, qua butani anğumä hñjä ävautanä, hñjä pmeqä meniñque, ii anğuanñiqä” kñuâ ämepu, himä-wiunqä iquau, “Oeyqä” ätuminuwi. Iutani, himä-wiunqä iqua, iquauni änäänä äpäsqa äwäpu, pizqä äpäkminuwi. ³⁶ Huizi iquauni, himä-wiunqä iqua ewiiqä ätuäpu, ikukuwä äpäsäpu, ga guâ woyqä ämäsäupu, guâ äpmuateminuwi. ³⁷ Huiuni, qu hikä äpäsäpu, hnquauni, huiwi awä äqäqatäupu, ä hnquauni, hionaqetä pizqä äpäkminuwi. Hnqua, qäkämä maeqä, sipsipqä huiwitä, meme huiwitänä, imäkmbu ikäminuwi. Qu huiwä du yätamakqenqe äwa kiñjä ipu, hanjä-iqä hävemnäqñqä metqätanğuwänğa, suqä aanjä quwqä di itquaminuwi. ³⁸ Quwqä suqe, anğuanñjä eäqetani, qu qua täutani huiziquauqä ämäwqätäupiyâ-qe, qu qoqonä, qua yenüä, anjä ämaqä maeqä imä äqäyänäkipu, hikä himañjä iutä, qua hovqä

iutä äwäyäkämiñuwi.

³⁹ Ämaqä eeqänänjä iinjä iqua, Goti Iquenyqä quuvqä eqämiñuwitanji, Iqu quñqe, “Ämaqä jänänänjä-quayqä” ätkqä-qe, qu qua täu yqänä äpmapiyänğanji, nätmatqä Goti Iqu, “Nyí qu äwimniqeçä” ätätä guä ämäsäuekqe, mämeqä imiñuwi. ⁴⁰ Ii tiinjä etanjiyi. Goti Iqu ne qänaki äpmeñquä iqunenyqe, nätmatqä aanjä äñguänänji, näwinyä imäkekqä iutanji, Iqu qokä-apäkä hiñuiqändqe, qu-ganä qäyu timäuqä diñqä mäwiñğanji, ne eeqänänji ikikinyänjä anä timäuqänqä äwiñgqe.

12

Suqä enyqä miqä, yqänä imäkqa uwqenqä, ämänätqueqä iquauñqä

¹ Ämaqä hiñuiqändqä kuapänänjä iinjä iqua, änanuäqupu, quuvqä heqiyqenqä ämänätquetqänjä. Iinjä eänqe, suqä quvqä eeqänä, ne täka änamäkänqe, huätä equvämäutanä, hanjä maeqä eanä, qanjä tnänjä äwätunquä-pa, suqä jänänänjä Goti Iqu ne imäkquatunquä äwiñgqä iunqä enyqä miqä, yqänä imäkqa uwquatunque.

² Ne ii imäkquatunquä diñqe, hiñui Jisasi Iquenyä äqunqwa uwquatunque. Iqu neqä quuvqä eqiyätunquä iu ävauqumuatätä, ikikinyänjä timäutñqä Imäkqä Iquvi. Iqu yeeqä inqe qänakñi wimeniqä etanqenqä kñuä yänänäqñqä indqänätä, womba inqä zä-huätatä iu wimeqänqe äwäwa miqä, yänjä äqänätä tmi-tmiqä ämetä, zä-huätati äunqqe.

Inji, tängani Iqu quami, Goti Iqueqä zä-hawiu hipa ämuangisa äpme.

Goti Apiqu, ne suqä änguä imäkatunquä, inetqueqä

³ Iwä he hiqä-hiuä enyqä ipu mäwquatämäuqä ipnqä diŋqe, Ämaqä, suqä quvqä imäkcä iqua, quvqä kiinjä qäyä itquaminuwä-qe, Iqu yänjä äqänätä äpmakqä, Jisasi Iquenyqe, kjuä heyqutnqänänji.

⁴ He suqä quvqä ique ämawqätäuanä-tpu mäkä ipiyä-qe, heyaqä häneqä kuapänänji mäpäkäwiqä iqäqä änyänji. ⁵ Goti Iqu henyqe, “Nqä ymeqeä” kjuä indqänätä, kukjuä yänjänaqŋqä emäkätä etkqenqe, hui imäkuwä mandî? Iqu heŋi,

*“Nqä ymeqä iquki, Naqä Iqu si änguä imäktŋqä, nätmatqä hmbu ikitqueqäqe, ‘Tä nätmatqä hiŋŋŋqäqä’ kjuä makiyqä yätŋqe. Itanğa Iqu tqä qämä-qämä iqe, jänä ikimäktŋqä ikitqueqäqe, enyqä itnä mäwquatämäuqä panä. ⁶ Ii tiinjä etanği. Naqä Iqu, ämaqä iquenyqä äwinyätqä iqueni, änguä imäkätŋqä ämotquenqiyä. Ga Iqu ämaqä hŋque, Iqueqä ymeqä enqä-pa itmetqä iqueni, hiqokä päŋŋqiyä.”**

⁷ Haŋä-iqä äänä emeqe, he, “Goti Iqu ne jänä nemäkätŋqä inetquetqänä” kjuä indqänäpu, yänjänaqŋqä tqäpŋqe. Kaniqukua, quwqä ymeqä du itquetqänuwä-pa, Goti Iqu asä ii etquetqäuä. Ymeqä, kaniqu jänä miwimäkcä hiŋuinä äqunätŋqe, äsqukä?

* 12:6 Quamä-pmeqä 3:11-12

Ymeqä iini, aanqe. ⁸ Goti Iqu Iqueqä ymeqä eeqänäni, Jänä Iwimäkqä-qu etanqgetani, heji jänä memäkqä-säpi, he Iqueqä ymeqä naqä-qakuä maeqä, ä heniqu maeqä-quenä hetpninji. ⁹ He tiinjänqä-pqe knuä inä mapnqe. Apka äneemetqänuwä iqua, ne jänänä inemäkqanquwinqä yoqä naqänänä äyä ämaetqänu. Itanqgetani, Apiqu quuvqä änatapkqä Iqueuä yäpä iqinyä itanä, iuta ne hänä-pmeqä metunqe. ¹⁰ Neqä apka, qu ne suqä jänänänju inemäkpnqe, quwqä iwäsäuqä iuta imäkäpu, hnqanqä mänetqueqä ipnä. Mä Goti Iqueqä jänänä inemäkqe, yätamäkqä äneyätä, Iqu suqä ikikinyäninä itnqä-pa, ne-pqe asä iinjä nemäkätnqä inetquenä. ¹¹ Suqe, ne jänä inemäkqä iutani, hanä-iqä ämetanä, aquvänä miqä yanä. Ga qänakni, ne suqä iquesa jänänä ae ätimäuanitani, ne suqä anjä jänänänji ämetanä, äwqä hanuä-inqä pmenä.

¹² Iinjä iutani, hanä-iqä ämetqänuwita, hiqä hipa eqiyämäunqetä, yukä yäunüä-yäunüä inqä änyäunuwitänji, qäyä eänä, enyqä miqä, yänänäqngä imäkmbu.† ¹³ Hänäqe, jänä imäupu upiyä.‡ Iwä yukä quvqä änyäunuwä iqua, quanjä mapäkngä ipu, änguä imämbnqänänjä.

Ne Jerusälemä änyä-hänjä iu timatunquenqe, yänjä qänquatunqe

¹⁴ He yänänäqngqe, ämaqä huizitä äwqä quvqä minqä, hanuä imbu, suqä ikikinyänjä

† 12:12 Asayä 35:3 ‡ 12:13 Quamä-pmeqä 4:26

iunä iqäpñqe. Ämaqä ikikinyänä matimäuqä enqä iqu, Naqä Iquenji hinuä mäqunquä yänä. ¹⁵ Hesanä hñqu, Goti Iqueqä qeqä imänqeuta hinji vqe mämeqä iqänqä, äñguänä mimbu. Ga hesanä hñqu, äwqä quvqä änyätä, huizi du yätquakä vqänqe, äñguänä mimbu. ¹⁶ Itanğa hesanä hñqu, suqä huiwä yanä inqe, Goti Iqu änätapkqä iu miqä, quvqä iqänqe, äñguänä mimbu. Angumä, hesanä hñqu, Iso iqu Goti Ique tuwä äwiyätä, qua täu-tañinqänä indqängqä-pa, indqänqänqä äñguänä mimbu. Iqu ymeqä hitmqä-qu eä, kaniqeeä nätmatqä iqu meqä iunji, ymisanä naqä-hñganä äñqä di, mbqä ikqe. ¹⁷ He näqnqä äyä enä. Qänakndani iqu nätmatqä ii angumä mamätä ikqe, änä mämeqä ikqe. Itanji iqu nätmatqä äñguänäni anji metñqenqe, knuä kuapänä äqäminqä-qe, iqueqä suqä quvqenqä knuä kunmäknqä ikqetanji, huänqä minqä ikqe.

¹⁸ He Jisasi, Iquenqä quuvqä eqiyätqänjuwä Ique ätimäukuwi, qoqonä naqä-qakuä itmaqänäpu a mipñqä hmanji. Israitqä iqua qoqonä Sänai iu ätimäukuwänganji, tä naqänänä äsätä, hea mäma naqänänä äwitä, yunuä yänänäqnqä äqunätä, iqanji äqunquwi. ¹⁹ Itanğa häawä tätqätanji äwipiyyi, mä manä tqanji äwiyäpiyä iquenqe, qu zä kiinä ipu, Mosisi iquenji, “Ne Iqueä kukñui qätä wiyqänqe mänenqä iqiyä-qe,” änäänä ätqua äuminjuwi. ²⁰ Qu kukñui, ämaqä-qe, hiveqä-yaqueqä-qe, qoqonä-eptängqä täu qo äuiqäqä iquenqe, hikä pizqä päsqänqä tqanğa, zä ipu mämeqä ipiyitanji, “Ne Iqueä kukñui qätä wiyqänqe

mänenqä iqiya-qe,” ätqua äuminuwi. § 21 Qu nätmatqä iinjä äwiyäpu, ga hiñuä äqunäpiyinqä zä kiinjä ipiyä iutañi, Mosisi iqu-pqe, “Nyi aanjä zä kiinjä itmä, yäunuä-yäunuä iqänä” ätkqe.*

22-24 He iinjü matimäuqä, tiinjü ätimäuquwi. He qoqonjä Sayonä iutä, Goti Hänjä Hea Ique-ique Pmeqä Iqueä anjä-himqä Jerusälemä qäukuä yätunjä ämätnänqä iutä, ätimäuquwi. Iqinjü, tiinjä iquau äwimequwi. Enätqä a änä matäuqänänjä aquvä äqänäpu, yeeqä itqätanguwä iquautä, Goti Iqueqä ymeqä hitmqä, quwqä yoqe, qäukuä yätu äqänänqä iuqä aquväqñqä iutä, ä Goti ämaqeu kukñuä mitqä Iquesä, ηη ämaqä Goti “Jänänänjä-quaiqä” ätätä, ikikinyänjä ae iwimäkkqä iquauqä quuvqä iquautä, ga Jisasi, Goti Iqutä, ämaqetä, awä iqi ätqäutä, kukñuä änyä-hänjä Goti Iqu ämäsäuekqe, qäyunä timäutñqä imäkkqä Iquesä, ga Jisasi Iqueqä häñeqä ne pñqä-pñqä änekqä iquesänji. Häñeqä iinjä iqueqä kukñui, äñguänänjä eä, hiñuiqänä Epo iqueqä häñeqä ätminqä† iunji, ämäwqätäunä.

25 Naqä Iqu kukñuä tätqätangqe, hñgisa ipu, qätä mäwiyqä danä iqänqe, hiñuä äqunäpu, äñguänä mimbu. Hiñuiqänänji, Iqu Israitqä iquau qoqonjä Säñai iu ätuminqe, qu Iqueä kukñuä iunji, hñgisa ipu, qätä mäwiyqä ikuwitanjä hanä-ique, zä äwäpu, mämäwqätäuqä ikuwi. Inji Iqu qäukuä yätuta kukñuä natätqätangqe, ne tuwä äwiyquque,

§ 12:20 Anqumä Itmakqä 19:16 * 12:21 Kukñuä-suqä 9:19

† 12:22-24 Ipäqäkqä 4:10

iquesañä hanjä-iqe, zä äwätanä mämawqätäuqä yanqunä. ²⁶ Goti Iqu, qoqonjä Säna iu kukñuä tquanğa, quae ämenjä ikqe. Mä Iqu tänğanqe, kukñuä guä ämäsäutä, “*Anğiji Nyi ämenjä naqä-hnğanä mimniñqe. Inğanı qua iquenyä mimniqä ma, qäukuä iqueni qäsä mimniqeqä*” ätkqe.†
²⁷ Iqu “Naqä-hnğanäyä” ätkqe, tiñiñqeyi. Goti Iqu iinjä imäkätäqāngani, nätmatqä Iqu imäkätä ekqe, ämenjä ämitä huätä mamäuniqe. Mä nätmatqä ämenjä-miqä yätqe, iinä yqänä witñqä imäkäniqe.

²⁸ Goti Iqueqänä ämiqe, ne ämenque, ii ämenjä-miqä yänä. Iqu qeqä wutqangi ii änätapqetani, ne Iqueni, “Si Änguä Iqä Iqukiyqä” tquatunque. Iutani, ne Iqu ämänaqutäutangı äqunätanä, Iqueqä yäpä iqinyä itanä, itanğa, Ique yeeqä iwimäkatunquä diñqe, Iqueqä yoqe haqeqä ämaequatunque.
²⁹ İi tiinjä etanğiyi. Neqä Goti Iqu, tä tnänänänjä äsäta, nätmatqä eeqänänjä tä änätñqä-panjä Iqueyi.§

13

Suqä Goti Ique yeeqä wimäkqenqä

¹ He hnqunä-hnqunäni, quuvqä anä eqiyätqānuwä iquauñqe, kiinjä henğanğuti, qutä iqa uwqāpñqe. ² Ga ämaqä hnqäqisanjä emequwä duñi, yeeqä ävätmepu, suqä, iquau heqä anjä iu miqe, mäwquatämäuqä pambu. İi tiinjä dutayi. Ämaqä hnqua iinjä

† 12:26 Hakai 2:6 § 12:29 Kukñuä-suqä 4:24

ipiyänggani, qu “Ämaqä du ävätmequnä” kjuä ämakuwä-qe, enätqä iquau ävätmakuwi. ³ Goti Iqueqä ämaqä guä äpmejuwä iquaunqe, he qutä anä äpmapiyä enqä-pa ipiyä dinqe, kjuä meqäpnqe. Ämaqe, huiziqua quvqä iwitqueqanquwä iquaunqä-pqe, kjuä meqäpnqe. Ii he huiwi asitaninä imbu, tänjä-hunqä meqenqe, näqnqä yasämä etanppiyä.

⁴ He eeqänänjä, suqä, qokä-apäkä ämanqä ätnänqä iqueni, haqeqä ämamäupnqe. Iwä qokä-apäkä ämanqä iqu, Goti Iqueuä hinuä iqinj, kiyä mamätqä, änguanänjä witätnqä imäkqanqpu. He näqnqä äyuwä. Huiwä yanä hinqi-hinqi inqä iquautä, apäkä huiuqä, qokä huiuqä ditä ikiqä iquautäni, Goti Iqu quwqä suqenqä kukjuä ämitätä, kima väniqe. ⁵ Goti Iqu nenj, “*Nyi henj, nätmatqä maeqä pmappqä emäkmänqe, maevquatämäuqä ymqänä*”^{*} natqanqgetani, he mbqänqänä enqä iquenyä iqa mäwqä ipu, “Nätmatqä ne ae a äqätänque, ii neqä qäyunänj ämenunä” kjuä ämepu, äwqä hanuä imbu pmepnqe. ⁶ Ga Goti Iqueqä kukjuui yänänäqnqä nemäkqanqi,

“*Naqä Iqu yätamäkqä nyiyqä-qu etanqi, nyi zä miqä danä imqänä. Ämaqe, qu nyinj, äki-äki indqueqanqä-qe, Goti Iqu nyitä yqänä äpmenä*”[†] tatunqe.

⁷ Ämaqä naqä he emeyäpu, Goti Iqueqä kukjuä etminuwä iquaunqä kjuä heyquätnqe. He nätmatqä eeqänänjä, quvaqä

^{*} 13:5 Kukjuä-suqä 31:6 † 13:6 Apqä Bukä 118:6

qanä äwätqätanġuwä iuta ätimäukqenqe, kġuä ämepu, qu quuvqä eqämiġuwäpa, asä inä eqiyqäpġqe. ⁸ Jisasi Kraisi Iqu, huäqinyqä, täġganqä, inġa-inġanqä huitanä makunmäkġqä, asänänä Iquvi. ⁹ Iinä enqä-qae, kukġuä huitanä-huitanä yäpaqänġisanġi ämeyätä, hänaqä Goti Iqueuä dunġi ävquatämäuqä diġqe, äġġuänä mimbġqe. Neqä qeqä-quuvqä imġi yänänäqġqä hiätġqe, ymisänä iutanä ma, Goti Iqu qeqä imänqeuta yätamäkqä hiġgi äneyätġqä iutanänġi. Ämaqä, ymisänä äġqä kukġuä-suqä iu qänaknä itqänuwä iquauġi, suqä ii yätamäkqä mäuvqä itġqe.

¹⁰ Ne hiqäva-imäkqä ttawä ämenque, mä hiqäva-imäkqä namnä anä iu itqänuwä iqua, ymisänä ttawä iquesänġi ämepu, manqä ipnä.

¹¹ Hiqäva-imäkqä naqä iqua, nanuä iutanä häġqe, suqä quvqä huätä mamäutġqe, anä aanä näwinyä Goti Iqueqänänġiuġqä äma äpemiġuwi. Inäqe, nanuä huiwä-guwä-yänämanġi, ämaqä hġqua-mända anä-himqä iunġi yäpaqä mäġġisa äma äwäpu, tä ikamiġuwi. †

¹² Iinä etaġgi Jisasi Iqu, Iqueqä häġqegeta, qokä-apäki Goti Iqueqänänä hipġqä iwimäkätġqe, tmi-tmiqä-tqe, anä-himqä iunġi yäpaqä mäġġisa ämakqe. ¹³ Mä täġganġi, ne womba inqä Iqu ämakqe, ne-pqä inä metġqe, anä-himqä yäuä iquenġi, § äväma yäpaqä mäġġisa äwätanä, Ique wimetuġqe. ¹⁴ Qua täuġi, ne anä-

† **13:11** Hiqäva-imäkqä 16:27 § **13:13** Täqinġi, anä-himqä yäuä iquenġi, kukġuä-suqä yäuä iquenqä atäunuä eä.

himqä äpakänä wiqe, maeqä-quneyi. Ne anä-himqä qänaki pätnqä iquenyqä, hinuä äqunanä äpmeñu.

¹⁵ Mä Jisasi Iquesañi, ne hea ique-iqueni, Goti Iqueqä yoqä haqeu ämaetanä, Iquenyqä hiqäva qäyquatunqwe. ¹⁶ He qokä-apäkiunji, suqä änguänänjä dinä itquepu, qu nätmätqä hnjuanqä äwa iqangpqe, yätamakqä wipnqe. Suqä iinji imäkqe, Goti Iqu hiqäva-imäkqetäñi asänänjä äqunätä, yeeqä kiinjä äwinyätñqe.

¹⁷ Heqä quuvqä heqiyqe qui imäkqänqe, heqä ämeyqä iqua wäunui, hapä mäpmeqä itqänäuä. Ga qänakñi, quwqä wäunüä iinjä imiñuwä iquauqä quatinqe, Goti Iqueni awä tupnuwänqe. Iutañi he iquau qätä äwiyäpu, yäpä iqinyä iqäpnqe. Iqua hesa äwqä hanjä-iqä mämeqä, quwqä wäunui äwqä yeeqä-tänjä iqäpnqä diñqe, he iinjä imäkqäpnqe. Qu wäunui äwqä hanjä-iqä-tänjä ipqe, heñi yätamakqä meyqä yänä.

¹⁸ Ne hea ique-ique suqä jänänänjinä imäkatunquä änenyätñqä-qae, neqä suqä iwäsäuqä duni, “Goti Iqueuä hinuä iqini, jänänänjuneyqe” knuä yänänäqñqä ämeñu. Inji, he Goti Iqu yätamakqä neyätñqä tääqä tqangpu. ¹⁹ Mä Iqu nyinji, henyqä angumä maqänä änändowatätñqä, tääqä tñqä kiinjä änyinjiyä.

Goti Iqu quñi änguä wimäkätñqä, tääqä tqenqä

²⁰ Tänggani, Goti äwqä hanuä änyanä pmeqä nätapqä Iqu, yätamakqä eyätñqä tääqä

ātuätqänä. Iqu neqä Naqä Jisasi Ique qua buta anqumä hänjä ävauqumuatkqe. Jisasi Iqu, Iqueqä häneqe, kuknuä guä ämäsäuekqä qäpu maeqä ique, yänänäqñqä iwimäkätñqä äwikqetani, sipsipqä iquau Miqä Naqä-quvi. ²¹ Goti Iqu he Iqueqä äwiñqeunä qänaknä ipñqä diñqe, näwinyä äñguänänä emäkätñqä tääqä ätuätqänä. Ga Iqu Jisasi Iqueqä wäunüä dutani, ne suqä Iqu äwinyätñqe, eeqänänä metunquä inemäkätñqä-pqe, inä änyingï. Ga Jisasi Kraisi Iqueni, ne yoqä naqänänï hea ique-ique vquatuñque. Ii naqä-qakuä eä, qäyä äpmetänä.

Kuknuä yäpaki

²² Nqä nyämaqäüä, nyi tuwanüä wänqäpu äqiyqä-qae, kuknuä, heqä qeqä-quuvqä imñi, yänänäqñqä emäkätñqä ätqäqä täunï, qätä äñguänä wipñqä kiinjä änyingï. ²³ “Neqä neyämaqä Timoti iqu, guä pmamiñqä iuta ae iqtäwatukuwiqä” etqä. Iqu nyi maqänä nyime-qanqutqe, qäquye henyñqä hinuänqä penyue. ²⁴ Heqä naqä ämeyätqänuwä eeqänänä iquautä, qokä-apäkä Goti Iqueqä eeqänänä iquautäni, “Nyi qunqä hui mimäuqä iqänä” ätqenqe, iquau tupiyä. Ämaqä qua Italisañä äpkuwä iqua henyänqe, “Ne qunqe hui mimäuqä iqunä” ätqä. ²⁵ Goti Iqu, Iqueqä qeqä imänqeta, he äñguä hinñi emäkquätñqä änyingï.

Goti Hanjuwä Iqueqä Kuknui
The New Testament in the Menya language of Papua
New Guinea

Nupela Testamen long tokples Menya long Niugini

copyright © 2017 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Menya

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures. Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-07-12

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 5 May 2021

b1d968ea-da2d-5306-b214-e238bbf38aac